

Felsefe Arkivi

Archives of Philosophy

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Descartes'in İkinci Meditasyon'unda Çıkarım ve Performans Karakteriyle Cogito Argümanı: Analitik Gelenek Üzerinden Eleştirel Bir Tartışma

The Cogito Argument in Descartes' Second Meditation as Inference and Performance: A Critical Discussion Through the Analytic Tradition

Ali Sertan Beşer¹

¹ Trakya Üniversitesi, Balkan Yerleşkesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Edirne, Türkiye

Öz

Felsefe tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Descartes'in *Cogito ergo sum* yani *Düşünüyorum öyleyse varım* olarak bilinen argümanı bilgi sistemindeki kesinlik arayışında Descartes'a Arşimet noktası oluşturmuştur. Öyle ki *Cogito* argümanı Descartes'in *Birinci Meditasyon*'da ortaya koyduğu kötü niyetli cin hipotezini bile aşmasına olanak sağlayarak sağlam bir hareket noktası olmuştur. Özellikle *İkinci Meditasyon*'a bakıldığında, *Cogito*'nun açıkça zikredilmeden "düşünce"nin bir tek kendisine ait olduğunu ve kendisini "düşünen ben", "düşünen akıl", "düşünen varlık" gibi nitelendirmelerle ifade eden Descartes, düşünen ben'i ile var oluşu arasındaki ilişkiyi keşfetmiş bunun yanında kendi "Ben"ini bir muamma olarak tanımlamaktan da geri durmamıştır. Nitekim "Ben" in işlevi literatürde halen tartışılmaktadır. Bunun yanında, *Cogito* argümanı, daha Descartes'in kendi döneminde, bir çıkarım mı yoksa kıyas mı olduğu yönünde tartışmalara konu olmuştur. Bu yazının Giriş bölümünde söz konusu tartışmalar *İtirazlar-Cevaplar* bağlamında ele alınacaktır. Ayrıca, özellikle Jaakko Hintikka, *Cogito* argümanının bir çıkarım değil, performans olduğunu ileri sürmüştür. Descartes, *Cogito*'yu bir kıyas olarak mı yoksa kıyas olmayan bir çıkarım olarak mı yoksa performatif bir edim olarak mı ele almaktadır? İlk olarak *Cogito* argümanının genel olarak işlevine değinilecek ardından *İkinci Meditasyon*'da bulunan *Cogito* argümanının alt argümanları Anthony Kenny'nin analizi doğrultusunda ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra, Hintikka'nın *Cogito* argümanının performans olduğuna dair iddiaları aktarıldıktan sonra, *Cogito* argümanındaki "ben" in zamir olarak işlevi ve *Cogito*'nun çıkarım olup olmadığına yönelik tartışmaları özellikle Analitik felsefe geleneğinden gelen bazı filozofların yorumları ışığında irdelenecektir. Sonuç olarak Descartes'in *Cogito* argümanının hem çıkarım hem de performans yönü gösterilmeye çalışılacaktır.

Abstract

Cogito ergo sum which means *I think therefore I am* argument constitutes as an Archimedean point for Descartes in his search for certainty in his system of knowledge and so *Cogito* argument has an important place in the history of philosophy. Through the *Cogito* argument, Descartes eliminates even radical skepticism created by the Deceiver Argument in the *First Meditation* and establishes a strong basis for indubitable knowledge. In the *Second Meditation*, without directly stating *Cogito ergo sum*, Descartes emphasizes that "thought" belongs only to him and he defines himself such as a "thinking I", "thinking substance", or "thinking existence". In doing so, he discovers the relationship between thought and existence and he do not hesitate to describe the nature of his self, "I" as something mysterious. Thus, it has been seen that, there has been an extensive discussion regarding the nature of this "I" or self in the literature. Besides that, the *Cogito* argument has been argued since the time of Descartes as whether it is an inference, a syllogism or a performance and this discussion will be mentioned through *Objections and Replies* in the "Introduction" part of this article. Moreover, Jaakko Hintikka claims that the *Cogito* argument is not an inference but it is a performance. Does Descartes consider it as a syllogism, an inference, or a performative act? In this article, firstly, the function of the *Cogito* argument will be presented, and then throughout *The Second Meditation*, the sub-arguments of the *Cogito* argument

“ Atıf | Citation: Beşer, Ali Sertan. "The cogito argument in Descartes' Second Meditation as inference and performance: A critical discussion through the analytic tradition". *Felsefe Arkivi-Archives of Philosophy* no. 63 (2025): 100-122. <https://doi.org/10.26650/arcp.1638121>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Beşer, A. S.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ali Sertan Beşer besersertan@gmail.com

will be addressed by analysis of Anthony Kenny. Later, it will be discussed Hintikka's assertions about performative character of the *Cogito* argument. In addition, the function of "I" and the question of "whether Cogito is an inference or not" will be discussed through some philosophers who belong to tradition of analytic philosophy. As a conclusion, it will be tried to demonstrate that the *Cogito* argument is both an inference and a performance.

Anahtar Kelimeler Cogito • Descartes • *İkinci Meditasyon* • çıkarım • kıyas

Keywords Cogito • Descartes • Second Meditation • syllogism • inference

Extended Summary

In the history of philosophy, Descartes's *Cogito ergo sum* or *I think therefore I am* has an important place in his search for indubitable knowledge. Descartes finally identifies this sentence as an Archimedean point for constructing a strong basis for the sciences and he eliminates the radical skepticism created by the deceiver argument in *the First Meditation*. We see that, especially in the *Second Meditation*, without stating the *Cogito* explicitly, Descartes declares that "thought" belongs only to him and he defines himself such as "thinking I", "thinking substance", "thinking existence". In doing so, he discovers the relationship between thought and existence. However, he does not hesitate to describe his "I" or self as something mysterious. Thus, it has been observed that there is extensive discussion in the literature about the nature of this "I" or self. Besides that, the *Cogito* argument has been argued since the time of Descartes as whether it is an inference, a syllogism or a performance and this discussion will be mentioned through *Objections and Replies* in the "Introduction" part of this article. Moreover, Jaakko Hintikka claims that the *Cogito* argument is not an inference but it is a performance. Does Descartes consider it as a syllogism, an inference, or a performative act?

In this article, firstly, the function of the *Cogito* argument will be presented, and then throughout *The Second Meditation*, the sub-arguments of the *Cogito* argument will be addressed by analysis of Anthony Kenny. Later, Hintikka's assertions about performative character of the *Cogito* argument will be discussed. In addition, the function of "I" and the question of "whether Cogito is an inference or not" will be discussed through the lens of some philosophers who belong to tradition of analytic philosophy. Let us briefly mention which commentators will be considered in this article.

First, we will mention Anthony Kenny's analysis of the structure of *Cogito* in *the Second Meditation*, as Kenny clearly outlines the sub-arguments of *Cogito* and discusses them in detail. Kenny emphasizes that the term "I" is not even clear after *Cogito ergo sum*, whereas "thinking" is clear, and that the conclusion of *Cogito* is not merely "I exist" but "it is true that I exist". He also refers to Bertrand Russell's comment that states the use of "I" is superfluous and, in fact, does not refer to any specific entity and datum. According to Kenny, Descartes would be likely to accept that "I" it is not a datum, as he would regard the *Cogito* argument as an inference.

Thus, the issue will be addressed by examining whether the *Cogito* is an inference or, as Jaako Hintikka suggests, a performance. Hintikka argues that *Cogito ergo sum* is not a valid inference and supports his claim with examples involving Hamlet and Homer. However, these examples are weak and unconvincing. It is worth noting that most of the commentators we consider criticize Hintikka's analysis. Next, we will consider Peter Geach and Ayer who both discuss the situation of "I" in the *Cogito* argument and maintain that the "I" in the *Cogito* does not have to refer anything. Ayer further argues that "I exist" already is accepted by Descartes as true, and therefore does not need to be inferred from the *Cogito*. According to Ayer, Descartes chose the *Cogito* argument precisely because its negation implies "I exist" already. Ayer thinks that the primary error in the Descartes's thought lies in his method of deduction.

Then, we will consider James Carney's comment. Carney asks that although Descartes postpones whether his mind is physical or not to *Sixth Meditation*, why do Hobbes, Ayer and Hintikka claim that it is not physical and this is shown in the *Second Meditation*? Carney thinks that in the *Second Meditation*, Descartes defines himself as "thinking existence" and this definition causes these philosophers think that Descartes accepts his mind as something not physical. Carney stresses that by defining himself as a "thinking existence", Descartes already clarifies his "I" and he explains how Descartes's justification about physical objects do not belong to "I". Carney thinks that it would be wrong to infer that through "I", that means conscious mind and Descartes rashly infers his existence from his thinking, the idea as claimed by Hobbes and Hintikka. And then we will consider Harry Frankfurt's comments especially about Hintikka's analysis. Frankfurt accepts that the *Cogito* argument has a performatory character but he also claims that it is an inference. Frankfurt thinks that Hintikka is not successful at demonstrating the performatory character of the *Cogito* argument and he claims that a valid inference can be found in the *Second Meditation*. Then we will mention Edwin

Curley's comments on the *Cogito* argument. We think it is interesting to note Curley's claim because he also thinks that the *Cogito* argument is both an inference and a performance. Lastly, we will mention Turkish philosopher Mehmet Emin Erişirgil who stresses that Descartes's effort to eliminate confusion about whether the *Cogito* argument syllogism or not. Erişirgil thinks that this confusion is due to his usage of "ergo" in the argument but he also stresses that the *Cogito* argument enables Descartes with strong foundation in his philosophy. Through all these comments, we will also add our comments and will try to give the reason why the *Cogito* argument in the Second Meditation, is both an inference and a performance.

Giriş: Cogito Argümanına Genel Bakış

Öznenen hareket eden modern felsefesinin kurucusu Fransız filozof René Descartes (1591-1650), bilimlerden sağlam temel oluşturmak için "açık ve seçik" olmayan hiçbir şeyin doğru kabul edilmemesi gerektiğini belirlediği kuralına uygun olarak, tüm bilgilerden, yani, duyu yoluyla edinilmiş bilgilerden, dış dünyaya dair bilimsel bilgilerden ve matematiksel doğrulara ilişkin bilgisinden, uyanıklığı uykudan ayıran bir ölçüt olmadığından, kendisini aldatabilecek kötü niyetli bir cin olabileceği gerekçesiyle şüphe etmiştir. Bununla birlikte Descartes için, kişi şüphe duyduğunda, uyanık da olsa rüyada da olsa, hatta onu kötü niyetli bir cin aldatırsa, şüphe etmekte olduğundan şüphe edemez. Zira şüphe ettiği sürece, şüphe edenin var olması gerekir. Ayrıca şüphe etmek de bir düşünce faaliyetidir. Buradan "Düşünüyorum, öyleyse varım" (*Cogito ergo sum*) sonucunu çıkaran Descartes, bu sonucu akıl yürütme ya da kanıtlama sürecinin sonucu olmaktan çok, onun kendisini açık ve seçik bir biçimde, düşünen bir şey (*res cogitans*) olarak bilincine varmasını sağlayan doğrudan, aracısız, zorunlu ve kendisinden şüphe duyulamaz bir görünüm (sezginin) ifadesi olarak görmektedir.¹

Descartes çok yönlü bir bilim adamıdır ve matematik onun özel ilgi alanıdır. Amacı doğanın gizemlerini ortaya koyacak evrensel matematik kurmaktır.² Bilim adamı kimliğinden ayıramayacağımız Descartes'ın metafiziği de bilimlerde sağlam temel inşa etmeyi amaç edinmektedir ki *Meditasyonlar* (1641) eseri de "Metafizik üzerine Düşünceler"³ başlığıyla takdim edilmektedir. Descartesçı yöntemin ilk ve temel amacı bilgide mutlak olanı ya da ilksel olanı kavramaktır. Descartes, bireyin öne çıktığı bir dönemde "ben"e yönelmiştir. Bütün doğruların temeli olarak ben'i ortaya koyup bilgi için gereken temelleri ben'in dışında aramayı düşünmemiştir.⁴ Zaten *Meditasyonlar* adlı eserinde "Benim öyleyse varım" önermesini ne zaman dile getirsem ya da zihnimden geçirsem, bunun zorunlu olarak doğru olduğunu kabul etmeliyim" diyerek ben'in şüphe edilemezliğini vurgulamaktadır.⁵ Descartes'ın kısaca *Cogito* olarak da bilinen "Cogito ergo sum" yani "Düşünüyorum, öyleyse varım" argümanında "Düşünüyorum"⁶ hâlihazırda ben'i barındırmakta ve bu ben'in işlevi, ileriki bölümlerde bir kısmı ele alınacağı üzere, literatürde tartışılmaktadır. *Cogito* argümanı aslında onun *Yöntem Üzerine Konuşma* (1637) adlı eserinde tam olarak yer bulmaktadır. Yazımızın odak noktası olan *Meditasyonlar* adlı eserinde ise "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesine açık bir şekilde yer verilmediğini belirtmemiz gerekir ki bu *Meditasyonlar*'ın

¹Ahmet Cevizci, "Cogito Argümanı", *Büyük Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 432-433.

²Afşar Timuçin, *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi* (İstanbul: Bulut, 2015), 11.

³İngilizce adı *Meditations on First Philosophy* olup "First Philosophy" yani "İlk Felsefe" metafiziğe karşılık gelmektedir. Aslında "ilk felsefe" kavramı ilk olarak Aristoteles tarafından ortaya atılmış olup varlığı varlık olmak (*being qua being*) bakımından ele alarak, tüm varlıkların ortak oldukları şeyi araştırmaktadır. Dahası Aristoteles için tüm spekülasyon tikel varlıkların deneyimi ile başlar ve yöntem olarak kavramsal soyutlama (*abstraction*) kullanılır ve tüm varlıkların ortak noktası bu şekilde tespit edilir. Aristoteles'e göre tikel varlıkları hakiki olarak anlamak demek olan fizik bilimi, "ilk felsefe"nin yani metafiziğin iyi bir şekilde çalışılmasına bağlıdır. Böylece Aristoteles için fizik biliminin sağlam temelleri metafiziktir. Descartes, Aristoteles gibi, "ilk felsefe" ya da metafiziğin hakiki bir şekilde çalışılmasının fizik biliminin özünü anlamak için gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak Descartes'ın kendi döneminin de Skolastik görüşü olan Aristoteles'in kavramsal soyutlama yöntemini reddetmektedir. Çünkü Descartes, metafizik biliminin tikellerden yapılacak soyutlamayla başarılabileceğinden şüphe duymaktadır. Descartes'ın şüphesinin iki nedene dayandığı söylenebilir. Birincisi, tikellerin deneyiminden başlayıp soyutlama yöntemini kullanmak daima taksonomi (sınıflandırma bilimi) ile sınırlı kalabilir. İkincisi ve daha önemlisi, *Meditasyonlar*'ı okuduğumuzda, Descartes, başlangıç olarak tikelleri seçmede güvenilir bir yöntemin olmadığı konusunda endişesini dile getirmektedir. Kısaca, Descartes, Aristoteles'in "ilk felsefe" ya da metafiziğin başat rolüne katılırken, Aristoteles'in yöntemini terk etmiştir. Descartes, metafiziğin ilk ilkeleri olarak, "ben'in varlığını" ve "Tanrı'nın varlığını" belirlemektedir. Bkz. Kurt Brandhorst, *Descartes' Meditations on First Philosophy* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010), 8-11.

⁴Bkz. Timuçin, *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, 54.

⁵René Descartes, *Meditasyonlar*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Alfa, 2015), 34.

⁶Timuçin'in ifade ettiği üzere, "Descartes, kuşkudan giderek "düşünüyorum"u bulmuştu. "Düşünüyorum", ben olmanın kanıtı gibidir. "Düşünüyorum" ve "varım" tek şeydir. Bir başka ifadeyle "düşünüyorum" derken de "varım" derken de aynı şeyi anlatmak istiyorum. İkisinin ayrı şeyler gibi görünmesi dilin bir oyunudur, yoksa ikisi de aynı özü yani ben'i dile getirirler. "Düşünüyorum öyleyse varım" önermesini "ben düşünen ve var olan bir ve aynı şeyim" olarak da söyleyebiliriz." Bkz. Timuçin, *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, 120.

Yöntem Üzerine Konuşma'dan önemli bir farkıdır.⁷ Bununla birlikte Descartes, *Cogito* argümanını *Meditasyonlar* eserinde daha farklı yani birçok alt argümanla açıklayarak ele almaktadır ki bu farkı ilk bölümde Anthony Kenny'nin analizi üzerinden ele alacağız. Öncelikle, genel olarak *Cogito* argümanına dair bazı hususları belirtmek gerekmektedir.

Belirttiğimiz üzere *Cogito* argümanı ilk olarak *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde belirmiştir. Descartes, söz konusu eserde bu argümanı şu şekilde ifade etmektedir:

Ama hemen sonra fark ettim ki, ben böyle yanlış diye ne var ne yok reddederken, o sırada bizzat kendimin varolduğundan asla şüphe edemem. Dahası bana göre şu önerme, yani *Düşünüyorum, öyleyse varım ya da mevcudum* önermesinin doğruluğu o kadar kesin ve o kadar açıktı ki, Şüphecilerin şüphe uyandırmak için uydurabildikleri en tuhaf varsayım bile bunu yerinden oynatamazdı. Bu yüzden ben de bu hakikati hiç tereddütsüz aradığım Felsefenin ilk ilkesi olarak kabul edebileceğime inandım.⁸

Descartes'ın *Cogito* argümanının işlevini nasıl ortaya koyduğunu, ona karşı yapılan bazı itirazlara verdiği yanıtlarda görmek mümkündür. Descartes, *İkinci Yanıtlar*'da, 'bir kimsenin "Ben düşünüyorum o halde benim, ben varım" demesinin basitçe kıyas⁹ yöntemiyle yapılmış, varlığın düşünceden çıkarılması olduğunu düşünmez. Descartes'a göre bu çıkarım¹⁰ kişinin kendisi için son derece tartışmasız olan ve zihnin salt görüşüyle¹¹ gerçekleşendir' (CSM II 100).¹² Dolayısıyla Descartes için 'düşünmek' zihnin doğrudan farkında olduğu, yadsınamaz bir bilişsel aktivitedir aynı zamanda bu aktivite doğru ve şüphe götürmezdir. Düşünmek zihin için ya da düşünen ben açısından bu denli kesin midir? Bu sorunun *Altıncı İtirazlar*'da gündeme getirildiğini görmekteyiz. *Altıncı İtirazlar*'da dile getirilen husus, düşünüyor olmamızın tam anlamıyla var oluşumuzu göstermediğidir. Zira, var olduğumuzdan emin olmak için düşüncenin ya da düşünmenin aynı

⁷Yöntem Üzerine Konuşma ve Felsefenin İlkeleri eserleriyle Meditasyonlar arasında bazı benzerlikler ve farklar bulunmaktadır ki bunlar zaman içinde Descartes'ın ele aldığı konulara yaklaşımını göstermesi bakımından önemlidir. Benzerlikler açısından bakıldığında hem *Yöntem Üzerine Konuşma*'da hem de *Felsefenin İlkeleri*'nde, *Meditasyonlar*'da bulunan "Şüphe yöntemi", *Cogito*'nun kesinliği ve açık seve seçik olan her şeyin doğru kabul edilmesine dair hakikat kuralı bulunmaktadır. Diğer taraftan, herkesin anlayabilmesi için yazdığını söylediği *Yöntem Üzerine Konuşma*'da şüphecilerin argümanlarının detayına girmekten, *Felsefenin İlkeleri* adlı eserinde söz konusu argümanlardan daha çok bahsederken, "kötü niyetli cin", "Aldatıcı Tanrı Hipotezi" ve hakikat kuralının temellendirilmesinin döngüsellüğünün imkânı gibi *Meditasyonlar*, *İtirazlar ve Cevaplar* eserlerinde yer alan konuları dahil etmez. *Cogito* argümanı, yani "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesi açık olarak *Yöntem Üzerine Konuşma* ve *Felsefenin İlkeleri*'nde yer alırken, *Meditasyonlar*'da örtük haldedir. Tad Schmaltz, *Meditasyonlar*'daki *Cogito*'nun bu gizli çeşidiyle hakikat kuralına diğer eserlerinden daha açık bir şekilde bağlantılı olduğunu ifade ederken, özellikle *Meditasyonlar*'daki "Benim, ben varım" önermesini ne zaman ifade etsem ya da aklımdan geçirsem doğru olduğunu kabul etmek zorundayım" ifadesinin, "Cogito ergo sum" argümanından daha açık bir şekilde hakikat kuralının bir önermenin doğruluğunun ve kesinliğinin anlaşılmasını gösterdiğini düşünür. Ayrıca, Schmaltz, *Meditasyonlar*'da bulunan teistik ve dualistik metafiziğin temel özellikleri *Yöntem Üzerine Konuşma* ve *Felsefenin İlkeleri*'nde de bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak, bu özellikler, *Yöntem Üzerine Konuşma* ve *Felsefenin İlkeleri* eserlerinde destekleyici rollerde iken *Meditasyonlar*'da önde ve merkezi rolde olduğunu da belirtmektedir. Son olarak, Schmaltz, *Meditasyonlar* ve *Felsefenin İlkeleri* eserlerinin açıkça akademik bir okuyucu kitlesini hedeflediğini savunmaktadır. Bkz. Tad M. Schmaltz, "Seventeenth-century Responses to the Meditations", *The Blackwell Guide to Descartes's Meditations* içinde, edit. Stephen Gaukroger (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 194-195.

⁸René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Alfa, 2015), 70. "Düşünüyorum, öyleyse varım" argümanı ayrıca Descartes'ın *Felsefenin İlkeleri* (1644) adlı eserinin 7. Maddesinde de benzer ifadelerle geçmektedir; bkz. René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın (İstanbul: Say Yayınları, 2001), 53-54.

⁹Kıyas ya da tasım, analogi. Aristoteles tarafından kurulduğu haliyle kıyas kuramı, tüm geçerli akıl yürütmelerin temeli olarak on yedinci yüzyılda geniş ölçüde kabul edilmiş durumdaydı. Kıyas ya da tasım, sonucun mantıksal olarak onu gerektiren öncüllerden çıkarsandığı, kendinden apaçık geçerli bir usulamlama kalıbıdır; eğer yerleşmiş örnekle ifade edilirse, "Sokrates ölümlüdür" sonucu, "Tüm insanlar ölümlüdür" büyük öncülünün, "Sokrates bir insandır" küçük öncülüğüyle birleşmesiyle çıkarsanmıştır. Descartes, kıyasa duyulan geleneksel bağlılığı eleştirerek, "kıyasın, insanlara bir şey öğretmekten çok, daha önceden bildiklerini açıklamaya yaradığını veya bilgisiz olunan konularda yargıda bulunmadan konuşmaya yaradığını" gözlemlemişti (AT VI 17; CSM I 119). Bununla birlikte, bir başka yerde Descartes, kıyas olan akıl yürütmelerin geçerliliği konusunda kuşku duymaya hiç de arzulu olmadığını aksine uygun durumlarda kıyası kullanmaya hazır olduğunu da beyan etmektedir (AT VII 522; CSM II 355). Daha sonraları, Burman'a, kıyasın gerçekten geçerli kanıtlamalar sağladığını (AT V 175; CSMK 350), ama metafiziksel çıkarımlar için gerekli olan yöntemlerin, daha önceden ortaya konmuş olan sonuçlardan nelerin çıktığını sergileyen yöntemlerden çok farklı olduğunu ifade etmiştir (AT V 153; CSMK 337-8). Bkz. John Cottingham, *Descartes Sözlüğü*, çevirenler Bülent Gözkan, Necati Ilgicioğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2002), 206.

¹⁰Descartes, çıkarımla, "kesin olarak bilinen bazı önermelerden zorunlu olarak çıkarsanan bir şeyi anlıyoruz" demektedir ve çıkarımla "tümdengelim'i (deduction) kastetmektedir (Regulae, Kural III). Bkz. Cottingham, *Descartes Sözlüğü*, 60. Orijinal kaynağı için bkz. René Descartes, *Regulae ad directionem ingenii* (An Early Manuscript Version), trans. Richard Serjeantson, Michael Edwards (Oxford: Oxford University Press, 2023), 339.

¹¹Burada "Salt Görü"nün (ya da Sezginin) anlamı; Descartes'ın bilgi kuramında, tüm birincil hakikatlerin, dolaysız zihinsel görme sayesinde doğrudan algılanması demektir. "Düşünüyorum öyleyse varım" da Descartes için kıyastan türetilmemiş birincil bir hakikattir. Bkz; Cottingham, *Descartes Sözlüğü*, s. 55, 60. Dolayısıyla Descartes için "tümdengelim" ve "görü" (sezgi) bilgi edinmede zihnin iki temel işlevidir. Tümdengelim hafızaya dayanıyorken, görü birincil hakikatleri elde etmenin doğrudan yoludur. Bkz. Descartes, *Regulae ad directionem ingenii* (An Early Manuscript Version), 339.

¹²René Descartes, *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*, trans. John Cottingham (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 68.

zamanda varoluşumuzun ne anlama geldiğinin bilinmesi gerektiği ifade edilirken, Descartes'ın araştırmasına hiçbir şey bilmediğini varsayarak başlamışken, nasıl düşünüyor olduğunu ya da var olduğunu bildiğini açıklamadığına işaret edilmektedir. Kısaca, *Altıncı İtirazlar*'da, Descartes'ın ne düşünüyor olduğunu ne de var olduğunu bilebileceği ifade edilmektedir (CSM II 278).¹³ Gerçekten de Descartes ne *İkinci Meditasyon*'da ne de öncesinde düşünmek veya var olmak üzerine herhangi bir açıklama yapmamıştır. Hatta bunların hiçbirinden emin görünmemektedir. Ancak *Altıncı İtirazlar'a Cevaplar*'da Descartes, kişinin düşüncesinin ve var oluşun ne olduğunu bilmeden düşünüyor olduğunu veya var olduğunu bilemeyeceğini kabul etmekle birlikte bu tarz bilmenin kanıtlama gerektirmediğini de vurgulamaktadır. Descartes'a göre düşünüyor ve var olduğumuzu biz bir çeşit iç farkındalıkla elde ederiz ki bu farkındalık doğuştan her insanda mevcuttur ve kişi ne zaman düşünüyor olsa var olduğunu da başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan anlar ve bu konuda hatalı olamaz. Dolayısıyla kişi daha önceden düşünmenin ya da var olmanın ne olduğunu hiç sormamış olsa bile ne zaman düşünüyor olsa buradan var olduğu sonucunu emin olarak çıkarır (CSM II 285).¹⁴

İtirazlar'da önemli bir husus da Descartes'ın 'Düşünüyorum' ve 'Ben düşünen bir şeyim' (Sum Res Cogitans) ifadelerinden 'Ben bir akılım' ya da 'ben bir zihinim' çıkarımı yaptığında şüphenin ortaya çıktığına yöneliktir. İtiraza göre 'Düşünüyorum o halde ben düşünceyim' ya da 'Zihnimi kullanıyorum o halde ben bir zihnim' demek geçerli bir argüman olmayıp bu tıpkı 'Yürüyorum o halde ben bir yürüyüşüm' önermesi de benzer şekilde hatalıdır. İtiraza göre Descartes, varlık ya da özne ile onun yetisi arasındaki ayrımı gözetmemektedir (CSM II 122).¹⁵ Descartes ise 'ben bir zihinim' ya da 'ben bir akılım' dediğinde sadece bunların yetisini kastetmediğini, bunların düşüncesini ifade ettiğini söylemektedir. Descartes'a göre 'düşünce' ve 'yürüyüş' bu anlamda karşılaştırılamaz. 'Yürüyüş' basitçe yürüme fiilini göstermek iken, 'düşünce' ise bazen fiile denk gelirken bazen yetiye bazen de düşünme yetisine sahip olana denk gelmektedir (CSM II 123).¹⁶ Kısaca, 'yürümek' Descartes için sadece fiile denk gelirken, 'düşünce' sadece fiile denk gelmez. Descartes bunu "her fiil bir düşünceye karşılık gelir" şeklinde ifade edebileceğimiz bu iddiaya *İkinci Meditasyon*'da yer vermektedir. Bu da onun *Beşinci İtirazlar*'da belirtilen ve Gassendi'ye ait olduğunu bildiğimiz, "Düşünüyorum öyleyse varım" çıkarımını herhangi bir fiilinizden çıkarabilirdiniz şeklindeki itirazına (CSM II 180)¹⁷ cevabını hazırlamaktadır. Yani Gassendi'ye göre "Düşünüyorum öyleyse varım" yerine "Yürüyorum öyleyse varım" da denebilir. Fakat Descartes'a göre bu aynı durum değildir. Descartes'a göre yürümenin ya da düşünme hariç diğer eylemlerin metafizik olarak bir kesinliği yoktur. Descartes açısından "Yürüyorum öyleyse varım" ancak yürümeyi düşünce olarak ele aldığımızda geçerli bir çıkarım halini alır. Çünkü Descartes'a göre eylemler, rüyalarda olduğu gibi, aslında gerçekleşmiyor olabilir buna karşın düşünce rüyalarda dahi gerçekleşir. Bu durumda düşünceye sahip olan zihnin varlığını teyit edeceğini söyleyen Descartes, yürüyen beden varlığının aynı şekilde çıkarsanamayacağını belirtmektedir (CSM II 244).¹⁸ Descartes, düşünmenin önemini *İkinci Meditasyon*'daysa şu sözlerle ifade etmektedir:

Peki, düşünmek? İşte sonunda buldum, evet düşünce. Çünkü bir tek o benden koparılamaz. Benim, ben varım, bu kesin. Ama ne kadar süre? Elbette düşünüyor olduğum sürece. Çünkü oldu da bütün düşüncelerimi bir anda dururdum diyelim, işte o anda varolmaktan da hepten vazgeçmiş olurum. (...) Daha kesin konuşmak gerekirse, ben artık yalnızca düşünen bir şeyim, yani bir zihin, bir ruh, akıl ya da mantık; önceden anlamını hiç bilmediğim kelimeler bunlar. Kısaca ben hakiki bir şeyim ve hakikatten varolan bir şeyim. Ama nasıl bir şey? Dedim ya, düşünen.¹⁹

¹³Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 69.

¹⁴Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 69.

¹⁵Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 69-70.

¹⁶Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 70.

¹⁷Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 68.

¹⁸Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 68.

¹⁹Descartes, *Meditasyonlar*, 37.

Descartes, kişinin kendisini 'düşünen bir şey' olarak kabul ettiğinde sadece zihnini kastettiğini belirten itiraza (CSM II 150)²⁰ karşı zihinde düşünce olmayan ya da düşünceye dayanmayan hiçbir şey olmadığını belirterek, çocukluktan itibaren zihnin düşüncelerinin etkilerini hatırlamasa da bunları fark etmeye başladığını vurgulamaktadır (CSM II 171-2).²¹ Dolayısıyla Descartes için her eylemin zihinde bir düşünceye karşılık gelmesi, düşünen zihnin var olduğunu göstermesi bakımında kesinlik taşıması sebebiyle kendi bilgi sisteminin şüphe götürmez bir Arşimet noktasını oluşturmaktadır. Dahası şüphe ederken bile işin içinde düşünce olduğundan, şüphe ediyor oluşundan şüphe etmesi mümkün olmayacaktır. Eğer bir aldatıcı kendisini aldatıyor olsa bile bu yine de onun bir şey olduğunu yani var olduğunu gösterecektir. Descartes'ın bu durumunu Spinoza şu sözlerle ifade etmektedir:

Çünkü düşünüyorken, rüyada da olsa uyanık da olsa, yine de düşünüyordu ve vardı. Ve başkaları, ya da kendisi bile, diğer konularla ilgili olarak yanılmış olsalar da, yanılıyor olduklarından ötürü yine de vardılar. Onu bu konuda aldatacak kadar kurnaz bir yaratıcısı olabileceğini düşünemiyordu, çünkü kendisinin, aldatılıyor varsayıldığı sürece var olduğu kabul edilmeliydi. Sözün kısası, ne kadar düşünürsün düşünsün, kuşku duymak için, aynı anda kendi varoluşunu en yüksek derecede kesin kılmayacak bir neden bulamadı. Gerçekten de, kuşku duymak için nedenler buldukça, onu kendi varoluşuna inandıracak da bir o kadar neden olacaktı. Böylece, kuşku duymak için ne yöne dönerse dönsün, yine de, kuşku duyuyorum, düşünüyorum, öyleyse varım diye haykırmak durumunda kalmaktadır.²²

Descartes'in Cogito argümanını İtirazlar ve Cevaplar'da nasıl ele aldığını bu şekilde verdikten sonra, Birinci Meditasyon'da hiçbir şeyden emin olmayan hatta belli yönde düşünmesini engelleyen "kötü niyetli cin" varsayan Descartes'ın, "Düşünüyorum, öyleyse varım" gibi kendisinde sarsılmaz bir noktaya nasıl vardığını, İkinci Meditasyon'da düşüncelerini ve buna dair "Analitik felsefe"²³ geleneğine dahil kabul edilen bazı düşünürlerin analizleri doğrultusunda ortaya koyup yorumlayarak göstermeye çalışalım.

Anthony Kenny'nin Tespitiyle İkinci Meditasyon'da Cogito ve Onun Dört Alt Argümanı

Descartes, İkinci Meditasyon'a başında, Arşimet²⁴ gibi sağlam ve hareketsiz bir dayanak noktası bulmayı istediğini belirterek başlamaktadır. Her şeyin sahte olduğunu, yalancı olarak nitelediği hafızasının sunduğu hiçbir şeyin varolmamış olduğunu ve ayrıca hiçbir duyusunun olmadığını varsayan Descartes, belki de hiçbir şeyin kesin olmadığını ihtimal dahilinde olduğunu ifade etmektedir. Bunun akabinde, Descartes, belki de tüm sorgulamalarının kaynağının kendisi olduğunu belirterek²⁵, Cogito'ya dair argümanlarını şu sözlerle sürdürmektedir:

"Ama o zaman en azından ben bir şey olmaz mıyım? Ama daha demin hiçbir duyumun ya da bedenimin olmadığını söyledim. Doğrusu kalakaldım, çünkü bundan ne çıkacak ki? Yani bedenime ve duyularıma, onlarsız olamayacak kadar

²⁰Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 74.

²¹Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 74-75.

²²Benedictus Spinoza, *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler*, Türkçesi Çoşkun Şenkaya (Ankara: Dost, 2020), 27.

²³Analitik felsefe; 20. yüzyılda özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çok etkili olan ve dil üzerinde yoğunlaşarak, olgulara ya da anlamlara uygun düşecek en iyi ve en dakik mantıksal formu bulmak için, cümleleri ya da kavramları ve dilsel ifadeleri analiz etme işiyle uğraşan felsefi akım, dilin mantıksal analizine dönük ilgiyle karakterize olan felsefe okuludur. Dolayısıyla Analitik felsefenin temel hareket noktası, felsefenin biricik konusunun dil olduğu düşüncesi. Söz konusu felsefenin yöntem ve felsefe kavrayışının gerisinde ise 1) felsefenin problemlerinin, analizin ortadan kaldırılabileceği, açıklığa kavuşturabileceği kavramsal karışıklıkların, kavram kargaşasının bir sonucu olduğu, 2) analizin kompleks kavram ve fikirlerin basit, bileşensel öğelerini meydana çıkaran bir inceleme ve çözümlemeden oluştuğu ön kabulüne dayanmaktadır. Bununla birlikte, dilin mantıksal analizinin amacının, dilin doğal dünyanın haritasını nasıl çıkardığına ilişkin kavrayışımızı geliştirmek olduğuna inanan analitik felsefe hareketinin gerisinde, esas 3) dilin ilk ve en temel görevinin dünya ile ilgili olguları aktarmak olduğu ön kabulü bulunmaktadır. Bundan dolayı, analitik gelenek içinde bulunan filozoflar, dil ile dünya arasındaki referansiyel ilişki ve sözcüklerin nasıl anlam kazandıkları konusuyla ilgili problemlere özel önem verirler. Ayrıca analitik felsefe, dünya üzerine haklı kılınmış bilgi ve inançların gözlem ve deneyle elde edilebileceğini genel kabul sebebiyle İngiliz empirist geleneğinin 20. yüzyıldaki mirasçısı olup Hume çatalını temel alan pozitivist bir felsefe anlayışına da dayandığı için bilime, mantığın dilin temel yapısını ortaya çıkarması nedeniyle de mantığa önem verir. Metafizik, ahlak ve dinin iddialarına şüpheyile bakmaktadır. Bkz. Ahmet Cevizci, "Analitik Felsefe", *Büyük Felsefe Sözlüğü*, 111-113.

²⁴Burada Arşimet noktasından kasıt, temelci yaklaşıma uygun olarak, sistemin üzerine inşa edileceği, şüpheyi yer bırakmayacak açık ve seçik bir hakikat bulmaktır.

²⁵Descartes, *Meditasyonlar*, 33.

mı mecburum? Ama kendi kendimi dünyanın, göğün, yerin, zihinlerin, bedenlerin olmadığına inandırmıştım, öyleyse kendimin de olmadığına inandırmış olmuyor muyum? Kesinlikle hayır. Çünkü kendimi bir şeye inandırmışsam, demek ki vardım. Ama kesin bir aldatıcı var, öylesine güçlü, öylesine kurnaz ki bu, işi gücü sürekli beni aldatmak. Ama beni aldatıyorsa, hiç kuşkusuz ben de varım demek ki. O zaman istediği kadar aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece, hiçbir şey olduğuma beni asla inandıramayacak. O halde her şeyi yeterince ve dikkatlice gözden geçirdikten sonra şu önermeyi, yani *Benim, öyleyse varım*, önermesini ne zaman dile getirsem ya da zihnimden geçirsem, bunun zorunlu olarak doğru olduğunu kabul etmeliyim.”²⁶

Anthony Kenny, *İkinci Meditasyon*'da Descartes'ın, kendi varlığını ispat ettiği ünlü argüman olarak *Cogito* ile matematiğin bile kurtulamadığı Kartezyen şüphelerine son verdiğini ifade etmektedir. Kenny, *Cogito*'nun, Descartes'ın epistemolojisini üzerine inşa ettiği sağlam zemin olduğunu söylerken, bu argümana Descartes'ın kendi döneminden bu yana getirilen eleştirilerle, onun görüldüğü kadar sağlam olup olmadığının da sorgulandığının altını çizmektedir. Kenny'e göre “Düşünüyorum, öyleyse varım” argümanı, geçerliliğini anlamak için zihnin yeterli olduğu bir argümandır ama “Yürüyorum öyleyse varım” da geçerli bir argümandır. Kenny sözlerini şöyle sürdürmektedir:

Öyleyse *Cogito*'yu özel kılan nedir? Descartes'ın ‘Yürüyorum’ öncülünden şüphe edilebilir (belki de bir bedenim yok), fakat ‘Düşünüyorum’ öncülünden şüphe edilemez, çünkü şüphe etmenin kendisi zaten düşünmektir. Öte yandan, ‘Yürüdüğümü düşünüyorum, öyleyse varım’, *cogito*'nun kabul edilebilir mükemmel bir biçimidir: Düşünme bu öncülde öz-dönüşlü (self-reflexive) ben varım düşüncesinin dışında, başka herhangi bir düşünceye de atıfta bulunur.²⁷

Kenny'e göre *İkinci Meditasyon*'daki bu satırlarda Descartes'ın bedeninin olmadığına dair bir çıkarım yoktur ancak kendi varlığına dair tek yerine dört tane *Cogito* argümanı vardır. Kenny, bu argümanları şöyle özetlemektedir:

- (1) Kendi kendimi dünyanın, göğün, (...) olmadığına inandırmıştım...O halde vardım.
- (2) Her şeye kadir bir aldatıcı beni aldatmaktadır...O halde varım.
- (3) Bir şey olduğumu düşündüğümü düşünüyorum...O halde hiçbir şey değilim.
- (4) *Benim, öyleyse varım* önermesini ne zaman düşünsem bu doğrudur.²⁸

Kenny'e göre birinci argüman, *Cogito*'nun geçmiş zaman kipli biçimi olup “Kendi kendimi hiçbir şeyin olmadığına inandırmıştım” şeklindeki önermeyle birlikte verilmektedir. İkinci argümanına kötü niyetli cin hipotezine karşı bile sağlam olduğunu belirten Kenny, bu argümanın klasik *Cogito*'dan iki yönüyle farklı olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak bu koşullu ve şüphesiz olmayan bir önermedir (Eğer beni aldatıyorsa...) ayrıca bu argüman benin varlığını düşüncenin öznesi olarak değil, aldatmanın nesnesi olarak ele almaktadır. Kenny'e göre üçüncü argüman da yine *Cogito*'nun özel bir biçimidir; öncülü “Bir şey olduğumu düşünüyorum” iken, sonucu aslında daha öte bir sonuca işaret etmektedir: “Bir şey olduğumu düşünmemde aldatılmıyorum”. Bu öte sonucun da dördüncü argümanla ilişkili olduğunu düşünen Kenny, dördüncü argümanda öncülün “Düşünüyorum o halde varım” değil, “ ‘Varım’ önermesini düşünüyorum” iken, sonucunsa basitçe “Varım” değil, “ ‘Varım’ doğrudur” şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Kenny'e göre Descartes ne zaman düşünürse, varlığını kanıtlayabilecektir ve ne zaman “Varım” düşüncesine sahip olsa bu düşüncenin doğru olduğunu gösterecektir. Sonuç olarak, Kenny, bu düşüncenin sadece doğru değil aynı zamanda kesin olduğunu çünkü Descartes'ın bu düşünceden şüphe etmek için hiçbir zaman bir nedeni olamayacağını, ondan şüphe etse dahi onu

²⁶Descartes, *Meditasyonlar*, 33-34.

²⁷Anthony Kenny, *Modern Felsefenin Yükselişi*, çev. Volkan Uzundağ (İstanbul: Küre Yayınları, 2011), 130-131.

²⁸Anthony Kenny, *Descartes A Study of His Philosophy* (New York: Random House, 1968), 57.

düşünmeden edemeyeceğini ve aynı zamanda onun doğru olduğunu kabul etmeden ele alamayacağını belirtmektedir.²⁹ Böylece Kenny'nin, *İkinci Meditasyon*'daki *Cogito* argümanının, Descartes'ın diğer eserlerindeki farklı olarak, dört farklı alt argümanla sunulması nedeniyle "karmaşık" olarak nitelediğini görmekteyiz. Descartes'ın söz konusu meditasyondaki ayrıntılı açıklama çabasını göz önüne aldığımızda, aslında *İkinci Meditasyon*'daki *Cogito* argümanının durumunu "karmaşık" olarak nitelemek yerine "farklı argümanlarla desteklenmiş" demek bizce daha makul olacaktır. Kenny, bu argümanın geçerliliğini, argümanın öncülüne, çıkarımına ve sonucuna yönelik karşıt argümanları ele alarak değerlendirmesini sürdürmektedir. Sayıca fazla olmayan bu karşıt görüşlere biz de ilerleyen bölümlerde değineceğiz. Şimdi, *Cogito* argümanının çıkarım olup olmadığı sorusunu öncelikle, bu soruya farklı bir yanıt getirdiği için; yani *Cogito*'nun performans olduğunu iddia eden Jaakko Hintikka'nın yorumlarını ele alalım.

Jaakko Hintikka'da Performans Olarak Cogito Argümanı

Hintikka, "Düşünüyorum öyleyse varım" hükmünün gerçekten çıkarım olup olmadığını sormaktadır. Hintikka, Descartes'ın bu ifadesinin mantıksal bir çıkarım olmadığını, "Varım" sonucunun daha çok görüsel olarak ele alındığını belirttiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde Descartes'ın kişinin varlığının, *Cogito*'yu bir öncül olarak ortaya koymadan da görüsel olarak bariz şekilde ortaya konabildiğini ifade ettiğini de eklemektedir. Bazen Descartes'ın ilk prensibini "zihninin var olması" olarak ortaya koyduğunu da belirten Hintikka, bundan dolayı varlığını *Cogito*'dan çıkarımla ele almadığını düşünmektedir.³⁰ Hintikka'nın Descartes'ın "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesinin çıkarım olmadığına yönelik söylemleri bize göre makul kabul edilebilir çünkü Descartes varolduğunu görüsel olarak yani başka hiçbir şeye dayanmadan kendiliğinden bildiğini söylemektedir. Bununla birlikte, Descartes'ın *Cogito*'nun bir çıkarım olup olmadığına ilişkin açıklamaları da belirli bir ölçüde belirsizliğe yol açmaktadır. Çünkü Descartes, çeşitli metinlerinde *Cogito*'nun hem bir çıkarım olduğunu hem de bir çıkarım olmadığını düşündürebilecek farklı ifadelerle yer vermektedir. Fakat, Hintikka'nın Descartes'ın söyleminin çıkarım olması durumunda verdiği karşı argüman bize göre ikna edici olmaktan uzaktır. Hintikka'ya göre eğer "Düşünüyorum öyleyse varım" bir çıkarımsa geçersizdir. Hintikka düşüncesinin anlaşılması için Shakespeare'in ünlü karakterini kullanarak şöyle bir örnek verir: "Hamlet birçok yüce şey düşündü; buradan onun var olduğu çıkarsanabilir mi?".³¹

Hintikka'nın verdiği Hamlet örneği üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü Hamlet bir kurgusal karakterdir. Kurgusal bir karakterin düşünüyor oluşundan onun var olduğu sonucunu tabii ki çıkaramayız. Sonuçta Hamlet var olmayan bir karakterdir ve onun metinlerde düşünüyor oluşunu gerçek bir karakterin düşünmesi gibi ele almamız saçma olur. Descartes'ın düşünüyor oluşunu ise gerçek ve bilinçli bir karakterin kendi var oluşunu ortaya koyması olarak ele alırız. Hintikka, Descartes'ın *Cogito* argümanını eleştirirken, gerçek karakter ile kurgusal karakteri ontolojik olarak benzer şekilde ele alması nedeniyle önemli bir hata yapıyor görünmektedir.³² Kenny de benzer şekilde *Cogito* argümanının Hamlet'in varlığı için kullanılamayacağını çünkü hiç kimsenin Hamlet'in düşüncelerini Descartes'ın düşüncelerini anladığı gibi anlamadığını söyleyerek Hintikka'yı eleştirmektedir.³³ Kenny'e göre aslında şu soru eleştiri anlamında sorulabilir: "Bir öncül olarak *Cogito* gerçekten şüphe edilemez bir nitelikte midir?". Kenny açıklamasında Descartes'ın gerçekten bir ışık görmese bile en azından bir ışık görüyor izlenimine sahip olduğunu kabul ederken diğer taraftan

²⁹Kenny, *Descartes*, 57-58.

³⁰Jaakko Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", *The Philosophical Review* no.71(4) (January 1962): 4. Erişim 19 December 2023. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2183678>

³¹Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 8.

³²Bu noktada gerçek karakter ile kurgusal karakter arasında tespit edilebilecek bazı farklara değinelim. Gerçek bir karakter; bir bilince sahiptir yani duyguları, deneyimleri ve benlik algısı vardır ayrıca bizim de tarihsel olarak gösterebileceğimiz şekilde bir zamansal varoluşa sahiptir. Toplumsal, kültürel ve iletişimsel etkilere açıktır ayrıca özgür bir iradeye sahiptir ya da en azından öyle düşünür. Kurgusal karakter ise yazarın kaleminden çıkar, gerçek bir bilince sahip değildir. Düşünüyormuş gibi görünse de bu sadece yazarın ona biçtiği kadardır yani illüzyondur. Bir tema ya da mesajı temsil etmek üzerine kurulduğundan belli bir tutarlılık ve sembolizm üzerine kuruludur. Zamansallığı da gerçek değildir. Bilinmeyen bir zaman da dahi geçebilir. Yazarın kurgusu dışında hayatın değişimine tepkisi yoktur. Başka farklar da tespit edilebilir. Ancak bu kadarı dahi gerçek karakter ile kurgusal karakteri ontolojik olarak aynıymış gibi karşılaştırmak bizce hatalıdır.

³³Kenny, *Descartes*, 61.

bu deneyimi yaşarken kötü niyetli cin tarafından aldatılma ihtimaliyle yüzleşmediğini, ışık gördüğünü düşünürken, belki bir gül kokluyor olabileceğini ifade etmektedir. Kenny, Descartes'ın kendi düşüncesine dayanarak, aldatılma bile yine düşünüyor olacağının söylenebileceğini belirtirken Descartes'ın bu örnekte bu tarz bir cevap vermediğine işaret etmektedir.³⁴

Descartes'a yönelik, bir deneyimi doğru olarak ya da yanlış olarak yaşasa da her iki durumda bunu deneyimleyeni - yani düşünen zihni- var olarak kabul ettiğinden, bu durum onun *Cogito ergo sum* argümanının, sonucu doğru varsayan öncüllere dayandığı ve bu nedenle mantıksal bir safsata (*a petitio principii*) olduğu yönünde eleştiriler vardır. Bu eleştiriyi yapanlardan biri de Hintikka'dır. Hintikka, Descartes'ın *Cogito* argümanını şu örneğe benzetir:

Homeros ya bir Yunan ya da bir barbardır. Eğer o bir Yunan ise, o var olmuş olmalıdır; çünkü biri hem Yunan olup hem var olmamış nasıl olabilir? Fakat o bir barbarsa, benzer şekilde o var olmuş olmak zorundadır. O halde o her iki durumda da var olmuş olmak zorundadır.³⁵

Bununla birlikte Hintikka okuyucunun bu benzetme konusunda ikna olmayabileceğini çünkü Descartes'ın *Cogito* argümanının Homeros örneğinden farklı bir argüman olduğunun iddia edilebileceğini kabul eder ancak Descartes'ın argümanı ile Homeros örneği arasındaki farkın mantıki olarak ifade edilmesinde ortaya konmadığını belirtir.³⁶ Bize göre Hamlet örneği de Homeros örneği de gibi Hintikka'nın ikna edici olmayan -ki Homer örneğinin ikna edici olmayabileceğini kabul eder- bir örneğidir. Homeros örneği, her ne kadar yüzeyde benzer bir mantıksal modele sahipmiş gibi görünse de, *Cogito* argümanında yer alan "düşünme" eyleminin kendine özgü biricikliği vardır. Çünkü düşünen zihin, ister doğru ister yanlış düşünsün, düşünme eylemini gerçekleştirdiği sürece bu durumu inkâr edemez; bu yönüyle *Cogito*, kendisini doğrulayan bir yapıya sahiptir. Yazısının ilerleyen satırlarında Hintikka bu konuya yani bir ifadeyi ya da cümleyi (örneğin "Varım" önermesini) kişinin kendisinin söylemesi ile başkasının söylemesi arasındaki farklara da değinmektedir ki biz de bunlara değineceğiz. Bundan önce belirtmemiz gereken husus, Hintikka'nın da Kenny gibi, *İkinci Meditasyon*'nun *Cogito* argümanının farklı bir yorumu gerektirdiğini savunmasıdır.³⁷

Hintikka'nın *İkinci Meditasyon*'a yönelik yorumunun, "varoluşsal tutarsızlık" (existential inconsistency) kavramı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Hintikka'ya göre Descartes'ın yalnızca *Meditasyonlar*'da değil, diğer eserlerinde de ortaya koyduğu tüm formülasyonlar, onun kendi varlığını inkâr edemeyeceğini göstermektedir.³⁸ Bu noktada şu sorular önem kazanmaktadır: Varoluşsal tutarsızlık nedir ve bu kavramın *Cogito* argümanı ile ilişkisi nasıl kurulmalıdır? Descartes'ın *Cogito* argümanı açısından ele alırsak, "Var değilim" ifadesini söylediğimde bu çelişik bir durum yaratır. Çünkü bilinçli, yaşayan bir zihin olarak bunu söylediğimde aslında tam aksini ortaya koymuş olurum. Ancak, Hintikka'ya göre, "Descartes var değildir" ya da "Homeros var değildir" gibi ifadeler kendileri tarafından değil de başkası tarafından ifade edildiğinde böylesi bir çelişki ya da absürtlük oluşturmazlar. Dolayısıyla, Hintikka açısından, çelişkili ya da absürt durum yaratan ifadeler bir çeşit "performans" niteliği taşımaktadır.³⁹ Hintikka, Descartes'ın "Var değilim" ifadesiyle yaptığı girişimin de mantıki açıdan bu tarz bir saçmalık yaratacağını dolayısıyla aslında bunun tam tersini yani "Varım" ifadesini göstermeyi amaçladığını belirtir. Çünkü "Var değilim" dediğinde bunu kimin söylediğine bakıldığında önermenin otomatik olarak yanlışlanacağını yani kendi kendisi çürüteceğini belirtmektedir.⁴⁰ Hintikka'ya göre nasıl ki varoluşsal olarak tutarsız cümleler kendi kendisini çürütüyorsa, bunların değilleri de söylendiklerinde kendi kendilerini doğrularlar. Hintikka'ya göre bunun en basit örneği Descartes'ın Latincesi "ego sum, ego existo"da geçen "Varım"

³⁴Kenny, *Descartes*, 60-61.

³⁵Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 9.

³⁶Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 9, dip.18.

³⁷Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 10.

³⁸Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 10.

³⁹Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 12.

⁴⁰Hintikka, "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?", 13-14.

tümcesidir.⁴¹ Bu sebeple “Varım” tümcesinin Descartes açısından söylendiğinde ya da zihnden geçtiğinde zaten kendi kendini doğrulayan bir tümce olması bakımından bir çıkarımın sonucu olmadığını göstermektedir. Hintikka, bunun *İkinci Meditasyon*'da ifade edildiğini belirtmektedir. Hintikka'nın belirttiği diğer bir önemli husus da Descartes'ın “Varım” ifadesinin şüphe edilmezliğini ortaya koyarak bu yolla kendi şüphesini bertaraf ettiğidir.⁴² Hintikka'ya göre *Cogito ergo sum*, öncül ve sonucu olan bir çıkarımı değil, süreci ve ürünü (process and its product) olan bir ilişkiyi göstermektedir. Hintikka varlığın şüphesizliğini düşünceden kaynaklanmasını müziğin sesinin onu çalmaktan kaynaklanmasına (ki bu metaforu Descartes'ın Morin'e yazdığı mektupta kullandığını belirtir) ya da aydınlığın varlığının kaynak olarak ışıktan yayılmasına benzetmektedir.⁴³

Descartes'daki *Cogito* kavramı çok yönlülük arz etmektedir ve bu nedenledir ki *İkinci Meditasyon*'da *Cogito* argümanı, yukarıda Kenny'nin açıklamalarıyla da göstermeye çalıştığımız üzere, Descartes tarafından farklı argümanlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Hintikka da bu çok yönlülüğü ayrıntılı olarak ele aldığından, onun analizinin önemli kısımlarını vermek bizce yerindedir. Bu bağlamda Hintikka, *Cogito*'nun iki önemli boyutuna daha vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri, *Cogito*'nun içe bakış sağlamasıdır. Bu yönüyle onun işlevi kişinin kendi içine bakarak emin olabileceği bir şeyi ortaya koymaktır. Hintikka, *Cogito*'da varsayılanın kişinin kendisiyle duyulur sesle konuşmadan konuşması olduğunu belirtirken, Platon'un meşhur düşünce tanımını da hatırlatır. Bu tanıma göre düşünce, zihnin kendi içinde gerçekleştirdiği bir söylemdir.⁴⁴ Ayrıca Hintikka'ya göre *Cogito* argümanı, birincil kişi zamiri olan “Ben”in mantığını kavrama becerisini varsaymaktadır. Yani *Cogito*'nun kavranışı, içe bakışta olduğu gibi, kişiye özel bir durumla ilgilidir; bu da Hintikka'nın bahsettiği *Cogito*'nun diğer boyutuyla, yani onun biricikliği ya da eşsizliği ile yakından ilişkilidir. Her kişinin, düşünen bir zihin olarak, kendi varlığını ortaya koyması tamamıyla onun durumuyla ilgilidir ve bu sebeple genelleme yapılacak bir durum değildir. Hintikka'ya göre bu durum onun performans⁴⁵ karakteri taşıyor olmasından ileri gelir ve *Cogito*'nun kişiye özgü olması Descartes'ın düşündüğünden daha fazla ölçüde onu deneyimleyen kişiye bağlıdır.⁴⁶ Hintikka'nın *Cogito* deneyiminin kişiye özgü olduğunu söylemesi kabul edilebilecek bir yorumdur çünkü kişinin ilk başta kendi bilincini kavradığı ve bundan emin olduğu söylenebilir. Hatta diğer bilinçlerin farkındalığı hakkında ancak fikir sahibi olabilirken kendi bilincinden yani düşünüyor oluşundan şüphe duyması beklenebilecek bir şey değildir. Ancak *Cogito ergo sum* ifadesinde “Varım” önermesini kesin bir hakikat olarak gördüğünü ve bunun bir çıkarım olmadığını altını çizdiğini görmekteyiz. Ancak Hintikka'nın Hamlet örneği ve Homer karakteri üzerinden *Cogito*'yu mantıki bir safsataya benzetmesi, yazısı boyunca *Cogito*'nun farklı ve biricikliği üzerine yaptığı yorumuyla çelişmektedir. Descartes'ın *Cogito* argümanı gerçekten kendine münhasır bir ifade olarak incelenmelidir çünkü kendi farkındalığı olan bir bilincin düşünme eylemi özel bir durum oluşturmaktadır.⁴⁷ Hintikka'nın *Cogito* argümanının bir çıkarım olmadığı yönündeki düşüncesinin temelinde, bizim tespitimize göre, onun “*Cogito ergo sum*” ifadesindeki “ergo”nun zorunlu olarak geçersiz bir sonuca götürdüğü yönündeki kabulü yatmaktadır. Nitekim bunu özellikle Hamlet örneğiyle göstermeye çalışmaktadır. Ancak yukarıda ifade etmeye çalıştığımız üzere onun Hamlet örneği (hem de onu desteklemeye çalıştığı Homeros örneği çünkü *Cogito* argümanı bir safsata değildir) kurgusal bir karakterin düşünüyor oluşundan onun varlığını çıkararak geçersiz

⁴¹Hintikka, “Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?”, 15.

⁴²Hintikka, “Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?”, 18. Hintikka'nın bu yorumuna benzer bir yorumla Margaret Wilson, Descartes'ın *İkinci Meditasyon*'undaki *Cogito* argümanı ile *Birinci Meditasyon*'daki şüphesini bertaraf ettiğini düşünmektedir. Bkz. Margaret Dauler Wilson, *Descartes* (New York: Routledge, 2005), 29.

⁴³Hintikka, “Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?”, 16.

⁴⁴Hintikka, “Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?”, 19.

⁴⁵Hintikka'ya göre “performans”, kişinin cümle kurma eylemini ifade eder. Ancak cümleyi belli bir dinleyici kitlesini söyledikleri hakkında inandırmak için kurar hatta Hintikka, kendi ifadesiyle tüm “dil oyununun” buna dayandığını ileri sürer. Hintikka, hiç kimsenin dinleyicisini kendisinin var olmadığına “var değilim” diyerek inandıramayacağı aksine böyle bir cümle kurması durumunda kişinin var olduğunu göstereceğini belirtir. Hintikka'ya göre performans, kişinin var olmadığına dair ifadesinin varoluşsal bir tutarsızlık yaratmasıyla ortaya çıkar ki Descartes'ın var olmayabileceğine dair ifadesi zorunlu olarak tutarsızlık yaratacaktır. Kısaca, Hintikka açısından Descartes, var olmadığını söylerse, bu kendi kendini çürüten bir ifade olur. Bkz., Hintikka, “Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?”, 12-13.

⁴⁶Hintikka, “Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?”, 20-21.

⁴⁷Margaret Wilson da Hintikka'nın Homeros meselesinin yazısında çözüme ulaştırılmadığını bu nedenle argümanının hatalı ve anlatımının tutarlı olmadığını belirtirken, Hamlet örneğinde de “Düşünen ya da bilen bir şeyin var olduğu sonucunu çıkarması bakımından sıkıntılı olduğunu” belirtmektedir. Bkz. Wilson, *Descartes*, 55-57.

bir argüman olarak önümüzde durmaktadır. Diğer taraftan, Descartes'ın “Benim, ben varım”, “Düşünüyorum” ifadelerini herkesin görüsel olarak bileceğini dolayısıyla bunun herhangi bir temellendirme ve akıl yürütmeye gereksinim duymadığını savunması bize göre onun *Cogito ergo sum* argümanını kurarken ki “performans” yönünü göstermektedir. Kısaca, onun argümanı oluştururken kullandığı görüsel çıkarımın aynı zamanda onun performans yönünü de oluşturduğunu düşünmekteyiz. Şimdi, *Cogito* argümanındaki “ben” zamirine yönelik bazı önemli yorumlara bakalım.

Cogito Argümanında “Ben”in Zamir Olarak İşlevine Dair Bazı Yorumlar

Cogito argümanı ile ilgili tartışmalarda bir diğer bir mesele ise - “Giriş” bölümünde *İtirazlar-Cevaplar* açısından da kısmi olarak ele aldığımız üzere - ‘Düşünüyorum (I think)’ diyen ‘Ben (I)’nin aslında ne olduğu sorusudur. Descartes'ın kendisi de *İkinci Meditasyon*'da, *Cogito* argümanından hemen sonra, “Ama şimdi zorunlu olarak varolan beni tam olarak anlamış değilim”⁴⁸ diyerek araştırmasını dikkatli bir biçimde yürütmeye çalıştığını göstermektedir. İlerleyen satırlarda Descartes, kendi “ben”inin ne olduğunu düşündüğü anda zihninde kendiliğinden ve doğanın yardımıyla ne oluşuyorsa onun üzerine odaklanacağını söylemektedir.⁴⁹ Bu şekilde yola düşen Descartes, sonunda “düşünce”nin kendisine ait olduğu sonucuna varır. Bu konuda Kenny şu soruyu sormaktadır:

Bir bedeni olup olmadığından şüphelenen birisi, kendi kendine konuşurken ‘Ben’i kullanma hakkına sahip midir? Belki de Descartes'ın sadece şunu demeye hakkı vardır: Devam eden bir düşünce var. ‘Ben varım’daki ‘Ben’ hakkında da benzer sorular sorulabilir. Belki de varılacak sonuç ‘Var oluşun devam etmekte’ olduğudur. Eleştiriler şüphe eden Descartes'ın kalıcı, tözsel bir *benin* olduğu sonucunu çıkarmaya hakkı olmadığını söyler. Belki de bunların yerine, geçici bir düşünce için geçici bir öznenin bulunduğu ve hatta öznesiz düşüncelerin de olabileceği sonucuna varmalıydı. Metodik şüphe tarafından ortaya çıkarılan ‘Ben’ ile içerisine şüphe karışan ve ‘René Descartes’ ismine cevap veren kişinin aynı olduğu kesin midir?⁵⁰

Kenny'nin ifade ettiği üzere, ‘Düşünüyorum’daki ‘ben’, *Cogito*’dan sonra bile şüpheli konumdayken, ‘düşünmek’ ise *Cogito* öncesinde bile nettir.⁵¹ Kenny’e bu yorumunda katılmamak mümkün değildir çünkü Descartes'ın ‘düşünme’nin kendisinde herhangi bir kuşkuyla yer verecek bir husus görmüyoruz. Bir bedeni olduğu, duyuları, tüm sahip oldukları mesela bir rüya durumunda bile gerçek olmayabilirken, düşünme ise rüyada dahi gerçekleşen bir edimdir. Bu sebeple Descartes'ın *Cogito* öncesinde bile düşünme üzerine net bir anlayışa sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan, Kenny'nin, Descartes’a yönelik eleştirilerin Descartes'ın tözsel bir ben’e sahip olduğu sonucunu çıkarmaya hakkı olmadığını gösterdiğine dair iddiası bize göre güçlü bir cevap olarak görünmemektedir. Tözcü yaklaşımı eleştirenler olduğu gibi onu savunanlar da bulunmaktadır.⁵² Kenny, Descartes'ın geçici bir özne ya da öznesiz düşünce varsayabileceği yönündeki düşüncesiyle ile analitik felsefi yaklaşımın tipik bir örneğini ortaya koymaktadır. Bu tipik yaklaşımın nedeni düşünceyi deneyimleyen metafizik bir “ben”i gündeme almak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple,

⁴⁸Descartes, *Meditasyonlar*, 43.

⁴⁹Descartes, *Meditasyonlar*, 35.

⁵⁰Kenny’e göre *Cogito* bütün bir insan olarak Descartes'ın varlığını bile kendi terimleriyle kanıtlamaz. Kendisiyle sadece onun zihninin varlığını kanıtlar. Kenny’e göre Descartes'ın her zaman farkında olduğu şey, zihninin içindekiler ve buradan yola çıkarak bilimi yeniden inşa etmesi gerektiğidir. Descartes, *Cogito*’dan, kendi varlığından çok daha fazlasını çıkarmaktadır: Kendi özü, Tanrı’nın varlığı, hakikatin ölçütü. Bkz. Kenny, *Modern Felsefe’nin Yükselişi*, 132. Biz burada *İkinci Meditasyon* özelinde *Cogito*’yu ele aldığımız için Tanrı’nın varlığı argümanına girmiyoruz.

⁵¹Kenny, *Descartes*, 58.

⁵²Bunlardan biri çağdaş düşünürlerden John Foster örnek verilebilir. Foster, zihin hakkında üç Kartezyen iddiadan bahseder: Birincisi, ikinci bir zihinsellik görüşünün kabulüdür ki burada zihinsel olguların fiziksel olgularla özdeşliği reddedilmektedir. Zihinsellik “kendine özgü” (sui generis) ve temel bir şeydir. İkinci iddia, zihnin ontolojik yapısıyla ilgilidir. Bu iddiada, somut zihinsel olgular olarak duyular, düşünceler, duygular ve arzular gibi şeyler zihinsel öğeler olarak nitelendirilir. Foster’a göre Kartezyen’in iddia ettiği şeyin kısaca belli bir psikolojik durumda olan ve belli bir psikolojik eylemde bulunan öznenin varlığının olduğudur. Üçüncü iddia ilgili öznelerin doğasıyla ilgilidir. Foster, Kartezyen açısından temelde özne olarak nitelendirilen şeylerinse gayri-fiziksel olarak kabul edildiğinin altını çizmektedir. Ayrıca Foster, Tanrı’nın Kartezyen özne düşüncesindeki rolünü hesaba katarak, öznenin gayri-fiziksel özelliğinin ancak Tanrı’nın yaratıcı rolü için içine katılarak açıklanabileceğini belirtirken, gayri-fiziksel özne için teistik temelin Kartezyen için problem teşkil etmediğini, böyle bir temelin ateistler için sorun teşkil ettiğini düşünmektedir. Bkz. John Foster, “Kartezyen Görüşün Kısa Bir Savunusu”, *Zihin: Descartes’tan Yapay Zekâyâ*, editör Erhan Demircioğlu, (Ankara: FOL, 2023), 19-20, 37-38.

Kenny de, düşünceyi 'deneyimleyen özne' olmaksızın da düşünce olabileceğini savunmaktadır. Ancak buna dair herhangi bir örnek dahi vermemektedir. Bize göre Descartes'ın bedenini yok sayması onun zorunlu olmadığını göstermek içindir ki bunu rüya argümanı ile desteklemektedir. Zihin ise bedenin olmaması ya da varlığından emin olunmasına bakılmaksızın, kendi deneyimini yaşayabilir ki bugün zihin deneyiminin sanal ortama aktarılabilme durumu tartışılmaktadır. Eğer zihin sanal ortama aktarılırsa, beden olmadan da zihin yani düşünen ben, kendi deneyimini gerçekleştirmeye devam edebilir. Bu durumda bize göre tözsel bir ben'i dahi varsaymaya gerek yoktur. O ayrı bir konu olup Descartes için böyle bir tözsel ben'i varsaymak problem teşkil ediyor gibi görünmemektedir. Bu metafizik bir düşünceyi gündeme getirdiği için analitik düşünürler için problem olmuştur. Deneyimleyen ben'i yok sayacaksa, bilimsel olguları gözlemleyen, analiz eden, düşünen ben'i de yok saymamız gerekecek mi? Başka bir şekilde sorarsak, bilimsel düşünce ve olgulara, düşünen benler olmadan nasıl ulaşacağız? Bu sorular analitik düşünce açısından tartışılması gereken sorulardır. Kenny'e cevap olarak, Descartes'ın "ben" kavramını kullanma hakkına sahip olduğunu söylememiz gerekmektedir; çünkü o, "düşünen zihin" olarak ilk ve doğrudan bundan emin olabilmektedir. Aksi takdirde, başkasına ait hiçbir iddiayı kabul etmememiz gerekir ki bu da bizi açık biçimde bilimezciliğe götürür.

Kenny'nin işaret ettiği düşünürlerden biri olan Russell da "ben" ve "düşünce" üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Öncelikle Russell, Descartes'ın 'düşünce'yi olabildiğince geniş anlamda kullandığını ve "Düşünüyorum" önermesinin şüphesiz bir olgu olarak onun en temel öncülü olduğunu belirtmektedir. Russell'a göre "Düşünüyorum" öncülüdeki "ben" in kullanımı uygunsuzdur. Aslında buradaki "ben" in herhangi bir kişiye karşılık gelmediğini iddia eden Russell, onun aslında "düşünceleri" gösterdiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan, Russell, gramer açısından "ben" in kullanımının uygun olduğunu fakat herhangi bir şeyi tanımlamadığını da eklemektedir.⁵³ Kenny, bu eleştiriye karşılık olarak Descartes'ın, söz konusu ifadenin elbette bir datum⁵⁴ (veri) değil, bir çıkarımdan elde edilen bir şey olacağını ileri sürebileceğini belirtmektedir.⁵⁵ Bu durum, bizi "Düşünüyorum" ya da "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesinin bir çıkarım olup olmadığı sorusuna yönlendirmektedir.

Descartes, *İkinci Meditasyon'da*, kendisini "düşünen varlık" olarak tanımlamaktadır. Öyle ki "Çünkü oldu da bütün düşüncelerimi bir anda durdurdum diyelim, işte o anda var olmaktan da hepten vazgeçmiş olurdum" diyerek varoluşu ile düşüncenin birlikteliğine vurgu yapmaktadır.⁵⁶ Ancak yine de "ben" ini yeterince anlayamadığını ifade etmekten geri durmamaktadır.⁵⁷ Eğer Descartes "Varım" ifadesini bir çıkarımın sonucu olarak söylemiyorsa, "Düşünüyorum" ifadesindeki "ben" neye karşılık gelmektedir? Yukarıda Russell'ın bu konuda "ben" in gramatik açıdan kullanımını uygun bulmakla birlikte, herhangi bir veri (datum) sağlamadığını düşündüğünü belirtmiştik. Benzer bir yorum da Peter Geach tarafından yapılmaktadır. Geach, "Düşünüyorum" daki ben ifadesinin boş ve gereksiz olduğunu iddia etmektedir. Descartes'ın "ben" ifadesini alışkanlık gereği kullandığını ve "Ben kimdir?" sorusunun ancak konuşanın kim olduğunun bilinmediği⁵⁸ ve başkalarının varlığı söz konusu olduğunda bu referansı yapmanın anlamlı olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹ Geach'e göre monolog tarzı bir konuşmada -ki Descartes'ınki öyledir- kimin konuştuğu zaten bellidir. Mesela "Berbat acım var (I have frightful pain)" denildiğinde aslında "Bu acı berbat" demek istenmekte ve bu sebeple "ben" zamirini kullanmaya gerek bulunmamaktadır. Geach ancak geçmişte olan mesela "beş dakika önce diş ağrım vardı" denildiğinde "ben" i kullanmanın gramatik açıdan bir zorunluluk olduğunu çünkü İngilizce'de bunun başka türlü ifade edilemediğini belirtmektedir. Geach, her kelimenin, mesela hiçliğin bile, bir şeye karşılık gelmesi gerektiğine dair antik tuzağa düşmemek

⁵³Bertrand Russell, *History of Western Philosophy* (London: Routledge, 2004), 607.

⁵⁴Russell gibi Kenny'nin de "datum" kelimesini kullandığını belirtelim.

⁵⁵Kenny, *Descartes*, 58.

⁵⁶Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde de düşüncesini durdurması durumunda varolmasının da duracağını, ben'in de doğası yalnız düşünceyi içeren bir töz olduğundan bahsetmektedir; bkz. Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, 71.

⁵⁷Descartes, *Meditasyonlar*, 40.

⁵⁸Peter Geach, *Mental Acts* (London: Routledge & Kegan Paul, 1957), 118.

⁵⁹Geach, *Mental Acts*, 120.

gerektiğini düşünmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla Geach açısından zihnin tüm faaliyetleri (düşünmek, acı hissetmek, şaşırarak) bir zihin durumudur.⁶¹ Geach'e göre Descartes, metafizik bir "ben" anlayışını desteklemek için "Düşünüyorum"da "ben"i kullanmaktadır. Bize göre Geach'ın burada ifade etmek istediği nokta, Descartes'ın zihni fiziki olarak anlaşılamayacak bir kavram olarak ele aldığıdır. Bu nedenle Geach, "ben"in *Cogito* argümanındaki kullanımının Descartes'ın zihin⁶² anlayışıyla örtüştüğünü düşünmektedir. Ayrıca Geach, *Cogito* argümanını çıkmaz bir sokak olarak da nitelendirmektedir.⁶³

Kenny, Geach'ın bahsettiği, her kelimenin bir şeye karşılık gelme zorunluluğu şeklinde antik tuzağa Descartes'ın kapıldığını düşünmez. Kenny, Descartes'ın monoloğunda kullandığı ifadeleri birinci tekil şahıs zamiri olmadan da ifade edebileceği konusunda, aslında Geach ile hem fikir olacağını düşünmektedir. Dahası, Descartes'ın birçok defa *Cogito* argümanında "ego"yu Latince açısından eklemenin gereksiz gördüğünü hatırlatan Kenny, *Cogito* argümanının öncülünde de birincil tekil şahıs vurgulamadığını ifade etmektedir. Kenny'e göre Descartes'ın gerçekte böyle bir vurguya ihtiyacı yoktur. Çünkü "düşünce"nin kime ait olduğunu bilmektedir. Kenny, Descartes'ın doğal ışık yardımıyla düşüncenin ne olduğunu, onun bir töz olmayıp bir nitelik olduğunu fakat her niteliğin bir töze ait olması koşulundan hareketle tözünün düşünmeyi bir nitelik olarak içermesi gerektiği sonucuna vardığını belirtmektedir. Bu nedenle Kenny, "ego" ya da "Düşünüyorum" ifadesindeki "ben"in sadece gramatik olarak uygun bir kullanım değil, bir tözü de ifade ettiğine işaret etmektedir.⁶⁴

Gerçekten de Descartes'ın *Cogito* argümanında "ben"i kullanmayı her zaman gerekli görmese de onun hakkında konuştuğu ve sorgulamaya giriştiğini ve bunun sadece bir gramer olgusu olmadığını söylememiz gerekmektedir. Mesela *İkinci Meditasyon*'da "Bu düşünceleri bana zerk eden bir Tanrı yok mu ya da bu adla anacağım bir şey? Ama niçin böyle düşüneyim, ya bütün bu düşüncelerimin kaynağı bensem? Ama o zaman ben bir şey olmaz mıyım?"⁶⁵ diyerek kendi ben'i hakkında şunları söylemektedir:

Ama şimdi zorunlu olarak varolan beni hâlâ tam olarak anlamış değilim. Bu yüzden körü körüne benim yerime herhangi bir şeyi geçirmemek için çok dikkatli olmalıyım ki, düşüncelerim arasında en kesin ve en aşikâr olduğunu iddia ettiğim bu düşüncemde bari yanılmış olmayayım. Öyleyse bu düşünce silsilesine başlamadan önce, vaktiyle ben olduğuma inandığım şey üzerine bir kez daha yoğunlaşmalıyım. Ardından az evvel ileri sürmüştüğüm gerekçelerle az da olsa çürütülebilecek olan inançlarımı aradan çıkarmalıyım ki, sonunda geriye sadece kendimle ilgili bu kesin ve sarsılmaz inancım kalabilsin.⁶⁶

Descartes'ın kendisini "düşünen töz", "düşünen varlık" olarak tanımlamasıyla sonlanan süreçte, kendisini aldatan "kötü niyetli bir aldatıcı varsayıyorsam, ben neyim peki?"⁶⁷ şeklindeki sorusuyla da aslında kendisinin bir şey olduğunu

⁶⁰Geach, *Mental Acts*, 120.

⁶¹Geach, birincil tekil şahsın duyum ve hissiyatlarını ifade ederken zihin durumunu incelemesinde Wittgensteinci *Äußerung* kavramına başvurmaktadır; bkz. Geach, *Mental Acts*, 121.

⁶²Başka bir analitik düşünür olan Gilbert Ryle, Descartes'ın zihin anlayışı konusuna, zihin-beden düalizmi açısından yaklaşmaktadır. Ryle, *The Concept of Mind* (Zihin Kavramı) adlı eserinde zihnin anlamında Kartezyen yaklaşımının "kategori hatası" yaptığını düşünmektedir. Şöyle ki bu kategori hatasıyla zihin ve beden aynı tözsel düzlemdeymiş gibi ele alınmakta halbuki zihnin yerinin nerede olduğu dahi Descartes tarafından yeterince belirtilmediği halde (ki bu sebeple Ryle, zihne "Makinedeki Hayalet" ismini vermektedir) ikisi birlikte uyumlu bir şekilde çalıştığı varsayılmaktadır. Ryle'a göre bu kategorik hata günümüze kadar gelerek zihin-beden düalizmi tartışmalarının devam etmesine neden olmuştur. Ryle, bu kategorik hatanın temel felsefi nedeninin Kartezyen metafizik olduğunu düşünerek, zihin-beden düalizmini yadsıma yoluna gider. Çünkü ona göre bu düalizm, büyük sorunlar ve felsefi ikilemler yaratan bir kategori yanlışına dayanmaktadır. Ryle, zihni ya da zihinselliği, bedenle barıştırarak insan bedeninde varoluş kazanan birtakım "yatkinlikler, eğilimler, yönelimler (dispositions)" olarak görme yoluna gider. Böylece zihin, Ryle'ın anlayışında, "nitelik" ya da "özellik" durumuna gelmektedir. Ryle'a göre zihinselliğin özü yatkinliktir ve birer yatkinlik olma olarak kendini algı, zekâ, us (akıl), istenç, imgelem gibi kavramların varlığıyla davranışsal olarak ortaya koyar ki buna "Mantıksal Davranışçılık" denmektedir. Bkz. Sara Çelik, *Analitik Felsefe*, (Ankara: Retro Yayın, 2021), 136-140. Ayrıca bkz. Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, (London & New York: Routledge, 2009), 1-13.

⁶³Geach, *Mental Acts*, 121.

⁶⁴Kenny, *Descartes*, 59-60.

⁶⁵Descartes, *Meditasyonlar*, 33.

⁶⁶Descartes, *Meditasyonlar*, 34-35.

⁶⁷Descartes, *Meditasyonlar*, 36.

hiçlik olamayacağını ve böylece “ben”i zamir işlevinin ötesinde araştırdığını görmekteyiz.⁶⁸ Dolayısıyla, Geach'in söylediği “bazı insanların hiçliğin bile bir şeye karşılık geldiğini düşündüğü” şeklinde düşüncesine Descartes'ın kendisinin hiçlik olamayacağını söyleyerek katılmadığı ve antik tuzağa düşmediğini söylememiz gerekmektedir. Bize göre Descartes sadece kendi ben'ini anlamaya ve tanımlamaya çalışmaktadır ki “ben”i kullanırken onun, Geach'in söylediği gibi, maddi olmayan ya da metafizik bir “ben”i desteklemek ya da örtük bırakmak gayesinde değildir ve bu anlama gelmek zorunda da değildir. Bununla birlikte, Descartes'ın kendini “düşünen töz” olarak tanımladığı ifadedeki töz kavramının, özellikle Geach gibi mantıkçı pozitivist ya da analitik felsefe geleneğine mensup düşünürler tarafından eleştirel bir tutumla karşılanması beklenen bir durumdur.⁶⁹

Cogito Argümanı Çıkarım mıdır Yoksa Değil midir?

“Cogito ergo sum bir çıkarım mıdır yoksa değil midir?” sorusu tartışmaların yoğunlaştığı bir sorudur ve bu soruya cevap verenlerden birisi de diğer bir analitik gelenekten A. J. Ayer'dır. Ayer, “Cogito Ergo Sum” başlıklı makalesinde bu konuyu analiz etmektedir. Kısaca Ayer, *Cogito ergo sum* ifadesinde geçen “sum”un, yani varım'ın, zorunlu olarak *Cogito*'dan çıkarım ile elde edilebilir olmadığını savunur. Bu doğrultuda, öncelikle Descartes'ın, hem *Cogito*'nun hem de “sum”un şüphe edilmezliğini mümkün kılan koşulu neden açıkça belirtmediğini sorgular ve “sum” sonucuna *Cogito*'ya başvurmaksızın, doğrudan ulaşılabileceğini ileri sürer. Ayer'e göre Descartes'ın var olduğunu göstermek için öncelikle var olmadığını varsaydığını⁷⁰ ancak bunun kendi kendini çürüten bir ifade olduğunu “Ne zaman ki benim, ben varım, ifadesini ifade etsem ya da zihnimden geçirsem, bunun zorunlu olarak doğru olduğunu kabul etmeliyim” diyerek göstermektedir.⁷¹ Ayer'ın Descartes'ın varolduğuna doğrudan ulaştığına yönelik iddiasını destekleyen dayanağın Descartes'ın “herkesin görüsel olarak varolduğunu düşündüğü” varsayımı olduğunu söyleyebiliriz.⁷² *Cogito* yani düşünce de ne zaman Descartes'ın düşünen zihni tarafından ifade edilse aynı şekilde kendi kendini doğrulayacaktır. “Sum”un “Cogito”ya başvurulmadan ulaşıldığına dair yorumunda Ayer bizce Hintikka'nın yorumuna yaklaşmaktadır. Ancak Ayer, Hintikka gibi, bir “performans” durumundan ya da Descartes'ın bahsettiği görüsel bir durumdan bahsetmez.

Ayer, *Language, Truth, and Logic* adlı eserindeyse, Descartes'ın duyu deneyiminin halihazırda sağladığının zihinsel olması gerektiğine dair idealist görüşün yanlısına düştüğünü ifade ederken, kendi varoluşunu herhangi bir fiziksel varlığı kabul etmeden, sadece zihinsel bir varlıktan yani düşünceden çıkarıp zihnin kendisine ait olanı kendi kendine doğrudan deneyimlediğini iddia etmekte dolayısıyla Descartes'ın kendisini zihinsel bir varlık olarak tanımladığını ileri sürmektedir. Ayer'e göre böyle bir “metafizik” zihin herhangi bir şeyden çıkarsanamayacağı gibi Descartes'ın kullandığı anlamda “düşünce” de gerçek anlamda zihinsel olamaz. Çünkü Ayer'e göre böyle bir yalıtılmış zihin, nedensel ve epistemolojik

⁶⁸Descartes, *Felsefenin İlkeleri* adlı eserinde “Örneğin dokunduğum ya da gördüğüm için bir yer olduğu kanısına varıyorsam; salt buna dayanarak daha güçlü bir nedenle, düşüncemin var olduğuna ya da bulunduğuna inanmalıyım. Çünkü dünyada hiçbir yer var olmadığı halde, yere dokunduğumu sanıyor olabilirim, halbuki bu saniya kapıldığım andan benim, yani ruhumun, bir şey olmaması olanaksızdır” diyerek kendisinin bir şey olması gerektiğini ifade etmektedir; bkz. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 57.

⁶⁹Yukarıda dipnot 22'de belirttiğimiz üzere Analitik felsefe geleneği, İngiliz empirist geleneğin 20. yüzyıldaki mirasçısı olduğundan Hume çatalını temel alan pozitivist felsefe anlayışını benimseyerek bilime, dilin mantığına önem vermektedir. Burada kullanılan dilin bilimsel nitelikte yani olgulara karşılık gelmesi esas kabul edildiğinden “töz” gibi bir kelimenin herhangi bir fenomenal olguya karşılık gelmediği yönünde analitik düşünürlerin tepkisini çekmekte olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

⁷⁰Wilson, Descartes'ın niyetli eyleminin kendi varlığını gösterdiğine dair kabulünün doğru olmasının ancak varolmam şartıyla yapabileceğim durumda geçerli olduğunu söylerken, her zaman belli bir niyetle yapılmış davranışın kişinin varlığını göstermeyeceğini belirtir. Wilson, buna örnek olarak, kişinin yapabileceği bir teyp kaydının, dinlendiğinde mesela “bu kaydı dinliyorsanız demek ki artık var değilim” şeklinde bir mesaj içerebileceğini ve her ne kadar belli bir niyetle yapılmış olsa da kişinin var olduğunu gösteremeyeceğini belirtir. Bu nedenle, Wilson, “Var değilim” önermesinin ancak hitap ettiği kitle ile eş zamanlı olması durumunda kendi kendini çürüten bir ifade olabileceğine dikkat çekmektedir. Wilson, tabii ki Descartes'ın, herhangi bir hitap kitesini göz önüne almadığını, onun sadece düşünce ile ilgilendiğini belirtmektedir. Bu yüzden Wilson, “Var değilim” argümanının performans karakteri taşımadığını düşünmektedir. Bkz; Wilson, *Descartes*, p.60-61. Wilson, Descartes'ın düşünce ile ilgilendiği yorumunda haklıdır. Ancak Descartes'ın, yazar olarak, bir hitap kitesine yazdığı ve kendisine yöneltilen eleştirilere da dahi cevaplar kaleme aldığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu hususta kendi çağdaşlarıyla bir eş zamanlılık söz konusudur. Kendisinden asırlar sonra onun argümanları üzerine konuşan bizlerse, burada herhangi bir eş zamanlılıkla Descartes'ın varlığını kanıtlamaktan ziyade, onun “Varım” ya da “Var değilim” gibi ifadelerinin her bilinç sahibi zihin tarafından uygulanabilecek bir zihnin eylemi olarak meseleyi ele almakta ve sonuçlarını tartışabilmekteyiz. *Cogito*'nun ya da onun değili tartışmanın bizce zamansızlığı söz konusudur.

⁷¹A. J. Ayer, “Cogito, Ergo Sum”, *Oxford University Press* 14, no.2 (December 1953): 27-28. Erişim 19 January 2024. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/3326309>.

⁷²René Descartes, *Akılın Yöntemi İçin Kurallar*, Fransızcadan çeviren Engin Sunar (İstanbul: Say, 2016), s.35.

olarak maddeyle doğrudan etkileşimde olamayacaktır.⁷³ Ayer, Descartes'ın *Cogito ergo sum* argümanında *sum*'un yani varım'ın, *Cogito*'dan neden çıkarımla ele edilemeyeceğini açıklamaktadır. Ayer'ın düşüncesine göre Descartes, tüm bilginin temeli olarak *Cogito*'yu seçmesinin nedeni onun kendisinin inkâr edildiğinde kendi kendisiyle çelişecek bir durum oluşturma koşulunu gerçekleştirmesidir. Ayer'e göre *Cogito* yani düşünüyorum ifadesi aslında “şu anda bir düşünce var”⁷⁴ demektir. Ayer, Descartes'ın yanlış olduğunu düşünmektedir çünkü “düşünmüyorum (non-*Cogito*)” ifadesi ancak kendisini değillendiğinde kendi kendisiyle çelişik olacaktır. Ayer'e göre “Şu anda bir düşünce var” önermesi mantıksal olarak kesin olsa bile, Descartes'ın amacına hizmet etmeyecektir çünkü “Şu anda bir düşünce var” önermesinden “Ben varım” çıkmayacak dolayısıyla *Cogito ergo sum* yani düşünüyorum öyleyse varım, yanlış olacaktır. Ayer'e göre bunun sebebi herhangi bir zamanda bir düşüncenin olması diğer bir zamanda diğer bir düşüncüyü gerektirmeyeceğinden dolayı bir sürü düşüncenin tek bir ben oluşturmaması da zorunlu kılmayacaktır. Ayer'e göre *Cogito ergo sum*'a ulaşan Descartes'ın yaptığı temel hata tümdengelim yöntemini kullanması olup tümdengelim totolojilere dayanan bir yöntem olması bakımından ilerleme sağlayamayacağı ve Descartes'ın aradığı “ilk ilkeler”den tüm bilginin çıkarsanamayacağıdır. Ayer'e göre tümdengelim yerine tümevarıma başvurulmalıdır.⁷⁵

Ayer'ın analizini yorumlamak gerekirse ilk olarak, eğer Descartes'ın aklındaki “düşünen ben” Ayer'ın anladığı gibiyse, tabii ki maddeyle herhangi bir irtibat kuramayan “metafizik bir ben” olarak kabul edilebilir. Ancak Ayer'ın söylediği gibi “bir zamandaki düşüncenin diğer bir zamandaki düşüncüyü gerektirmeyeceği” fikri zaten Descartes'da “Benim, ben varım, bu kesin. Ama ne kadar süre? Elbette düşünüyorum olduğum sürece. Çünkü oldu da bütün düşüncelerimi bir anda dururdum diyelim, işte o anda varolmaktan da hepten vazgeçmiş olurum”⁷⁶ şeklinde yanıt bulmaktadır. Kaldı ki Ayer'ın söylediği gibi *Cogito* yani düşünüyorum ifadesi “Şu anda bir düşünce var” şeklinde değil, “Şu anda bir düşüncem var” şeklinde Descartes tarafından ifade edilmektedir ve bu ifade de “ben” vardır ve Descartes'ın amacına hizmet etmektedir. Bunun yanında Descartes, *İkinci Meditasyon*'da, Ayer'a benzer şekilde Hobbes'un iddia ettiği gibi, metafizik ya da maddi olmayan bir ben koyma amacıyla değil, araştırma aşamasındadır. Descartes, henüz bir karar vermediğini söyleyerek ve Hobbes'un eleştirilerine şu sözlerle karşılık vermektedir:

Fakat terminoloji hakkında konuşmayı bırakalım ve meselenin kendisine geleyim. O (Hobbes), düşünen şeyin maddi olabileceğini ancak bunun karşıtının varsayıldığını fakat kanıtlanmadığını ifade etmektedir. Fakat ben ne bunun karşıtını varsaydım ne de onu argümanımın temeli yaptım. Onu, kanıtladığım Altıncı Meditasyon'a kadar sonuçsuz bıraktım. O şunu söylerken oldukça haklıdır: “Bir eylemi öznesi olmadan anlayamayız”. Düşüncüyü de düşünen bir şey olmadan anlayamayız çünkü düşünen şey hiçlik değildir. Fakat daha sonra ortada hiçbir neden yokken ve tüm kullanımları ve mantık kurallarını ihlal ederek şöyle demektedir: “Görünüşe göre buradan çıkan sonuç düşünen bir

⁷³A. J. Ayer, *Language, Truth and Logic* (London: Penguin Books, 1971), 155-156.

⁷⁴“Düşünüyorum” değil “Düşünme vardır” şeklinde benzer bir yaklaşım da Russell'da bulunmaktadır. Analitik düşünürlerden George Edward Moore, *Felsefenin Temel Problemleri* eserinde Russell'ın şüpheli yaklaşımını analiz etmektedir. Moore'un tespitiyle Russell, kısaca ifade etmek gerekirse, şunları düşünmektedir: Kendim hakkında hiçbir şeyi tam bir kesinlikle bilmiş olamam. Şu anda bir beyaz algısına sahip olduğumu bile kesinlikle bilemem, böyle bir şeyi asla bilmiş olamam. Başka bir ifadeyle Russell şunu söyler: “Ben beyaz bir görsel algı deneyimliyordum” önermeniz, “Beyaz bir görsel algı vardır” önermesi kadar kesin bir şekilde doğru değildir; bu en az şüpheliğe ilişkin bir önerme değildir. Descartes hakkında Russell, “Kendi bakış açısından bildiğini iddia etmesi gereken şey “Düşünüyorum” değil “Düşünme vardır” olmalıdır...Bunu “Düşünüyorum” diye tercüme etmek, onun kuşkuyla ilgili daha önceki çalışmaları sayesinde sorgulaması gerektiğini öğrenmiş olması gereken pek çok şeyi varsaymasını gerektirir”. Ayrıca Moore, Russell'ın *An Outline of Philosophy* eserinde şunları ifade ettiğini söylemektedir: “Rüyalarımızda çoğu zaman hiç yaşanmamış şeyleri hatırlarız; bu yüzden şüpheye düşmeyeceğimiz tek şey en iyi ihtimalle şu andaki deneyimimizdir, sadece yarım dakika önce yaşanmış bir şeyin deneyiminden bile emin olamayız. Anlık deneyimimizi, onu bir felsefenin temeli yapacak şekilde sabitleyemeden önce de bu deneyim geçip gidecektir ve bu yüzden de belirsiz olacaktır. Descartes, “düşünüyorum” dediğinde belki kendinden emindi; ama “öyleyse varım” dediği sırada hafızasına güveniyordu ve belki de yanılıyordu.” Moore, Russell'ın buradaki şüpheli düşüncesinin temelinde “Verilmiş herhangi bir durumda yanılıyor olabiliriz” ve “Hiçbir tikel durumda yanılmadığımı kesin olarak bilemem” gibi ifadelerinin olduğunu altını çizerek analizinin sonunda önünde duran kalem hakkında “bu bir kalemdir” önermesinin kesinliğinden çok Russell'ın şüpheli argümanlarından daha emin olmanın akla yatkın olmadığını belirtir “Zaten iki şeyin hangisinden daha fazla emin olmanın akla yatkın olduğuna nasıl karar verilebilir ki?” diyerek Russell hakkında uzun analizini tamamlamaktadır. Bkz. George Edward Moore, *Felsefenin Temel Problemleri*, çeviren Ayşe Çevik, Berat Mutluhan Seferoğlu, (Ankara: FOL, 2023), 227, 229, 232, 259. Russell'ın analizi açıkça ben açısından her deneyimi belirsizliğe ve bilinemezliğe götürüyor görünmektedir. Ancak ben açısından durum bu kadar bilinemez ise “beyaz algısına” sahip olduğum konusunda nasıl emin olacağım ya da bunu nereden bileceğim? Beyaz algısı hakkında da hafızam beni yanıltmış olamaz mı? Moore'un kendisi de analizinin sonunda kendi ben'inin kalem hakkında deneyimi hakkında emin olmamak için neden bulamazken, akla yatkın olanın kararını vermede bilinemezcilik sergiliyor görünmektedir.

⁷⁵Ayer, *Language, Truth and Logic*, 30-31.

⁷⁶Descartes, *Meditasyonlar*, 37.

şey maddidir.” Belki herhangi bir eylemin öznesi bir töz olmak bakımından (ya da eğer o ‘nesne’ olmasında ısrar ederse, mesela metafizik nesne olarak) anlaşılabilir; ancak buradan onun, bir cisim olarak anlaşılması zorunluluğu çıkmaz. Mantıkçılar ve genel olarak insanlar, bazı tözlerin gayri maddi bazılarınınsa maddi olduğunu normal olarak söylerler. Bal mumu örneğiyle benim tüm göstermek istediğim renk, sertlik ve şeklin balmumu kavramının formel kavramına ait olmadığıdır. Bu kısımda zihnin hatta cismin formel kavramıyla uğraşmadım. (...) Bu iki ayrı tözün iki ayrı kavramlarını ortaya koyduktan sonra, *Altıncı Meditasyon*'da söylenenlere dayanarak, onların bir ve aynı mı yoksa farklı mı olduklarını söylemek kolay olacaktır.⁷⁷

Descartes'ın söylediklerine baktığımızda, Hobbes, Ayer ve hatta Hintikka'nın savlarının ne derece geçerli olduğunu sorabiliriz. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Hobbes ve Ayer, *İkinci Meditasyon*'da Descartes'ın “ben”i bilinçli bir varlık olarak nitelendirdiğini ayrıca söz konusu “ben”i maddi olmayan olarak tanıtladığını söylediklerini gördük. Hintikka ise Descartes'ın “düşünen bir şey (sum res cogitans)”i *Cogito ergo sum* argümanından hızlı bir şekilde çıkarımda bulunduğunu düşünmektedir. James Carney'in işaret ettiği üzere Descartes açıkça, yukarıdaki alıntıda belirttiğimiz üzere, ben'ini düşünen bir şey olması dışında maddi olup olmadığı kararını *Altıncı Meditasyon*'a kadar ertelemişken, neden Hobbes, Ayer ve Hintikka bu meselenin *İkinci Meditasyon*'da gerçekleştiğini düşünmektedirler? Carney'in de kabul ettiği üzere, *İkinci Meditasyon*'da Descartes'ın kendisini “düşünen varlık” olarak nitelendirmesi adı geçen filozofların bu fikre kapılmasına neden olmaktadır. Ancak Carney'e göre Descartes aslında bir önceki paragrafta “ben” kavramına yönelik konuşmakta ve sonraki Meditasyonlarında ve diğer yazılarında söz konusu ben kavramını, *İkinci Meditasyon*'da açık ve seçik bir fikir olarak “basitçe düşünen (res cogitans) ama uzamı olmayan bir varlık olarak” tanımladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, Carney'e göre *Altıncı Meditasyon*'daki ben kavramına ait kanıt *İkinci Meditasyon*'daki ben kavramına ait kanıtlarla uyumaktadır. Dahası Carney'e göre Descartes'ın *İkinci Meditasyon*'da “düşünen bir şey (sum res cogitans)” olduğunu varsaydığı, çıkardığı veya aceleyle çıkardığı konusunda Hobbes, Ayer ve Hintikka hatalılarken, Descartes'ın bunları ima ettiği konusunda haklılardır.⁷⁸

Carney'in altını çizdiği Descartes'ın *İkinci Meditasyon*'da fiziki nesnelerin ben kavramına ait olmadığına yönelik temellendirmesi şu şekildedir: “(1) Var olduğumdan şüphelenmem imkansızdır. (2) Fiziki nesnelerin var olmaması mümkündür bu sebeple fiziki nesnelerin varlığından şüphelenmem mümkündür. O halde sarsılmaz bir kesinlikle biliyorum ki fiziki nesnelere ait olan hiçbir şey benim ben kavramıma ait olamaz.”⁷⁹ Carney, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da ele aldığı fiziki nesnelere yönelik şüphesinin, Descartes'ın kendisinin de kabul ettiğini belirterek, “güçlü ve üzerinde iyi düşünülmüş nedenler” olmadıklarını ifade etmektedir. Carney, Descartes'ın, eğer bir yürüme eylemi varsa orada bir özne olmalıdır ve eğer bir bilinçliliğe dair eylem varsa orada da bir özne olması gerektiğine yönelik düşüncesine katılmadığını ifade ederken⁸⁰ bunun için yeterli bir açıklama yapmamaktadır. Carney, Hobbes ve Hintikka'nın hem Descartes'ın varolduğundan “ben”in bilinçli bir varlık olduğunu varsaymasını ya da çıkarımını düşünmelerinde hem de Descartes'ın *Cogito* argümanının sonucundan ben fikrinin bilinçli bir varlık demek olduğunu varsaydığı ya da aceleyle çıkardığını söylemeleri durumunda hatalı olacaklarını belirtmektedir.⁸¹ Bunun yanında Carney için *Cogito* argümanı hem bir çıkarım (ama kıyas değil) hem de bir performanstır. Ancak Carney'e göre *İkinci Meditasyon*'da, Hintikka'nın iddia ettiği gibi, “Düşünen bir şey

⁷⁷Third Set of Objections and Replies, *The Philosophical Writings of Descartes, Volume II*, trans. John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch (New York: Cambridge, 1984), 123-124. Descartes, ayrıca, “Synopsis of the following six Meditations” adlı yazısında, cisimsel doğa kavramı hakkında farklı bir kavrama ihtiyaç olduğunu, bunun kısmi olarak *İkinci Meditasyon*'da kısmi olarak da *Altıncı Meditasyon*'da geliştirildiğini belirtmektedir. Bunun yanında, zihnin ve bedeninin farklı tözler olduğunu ve bunun *Altıncı Meditasyon*'da açıklandığını ifade ederken özellikle bu farkın bedeninin bölünebilen bir şey iken zihnin bölünemediğinin anlaşıldığına işaret etmektedir. Bkz; René Descartes, “Synopsis of the following six Meditations”, *The Philosophical Writings of Descartes*, 9.

⁷⁸James D. Carney, “Cogito, Ergo Sum and Sum Res Cogitans”, *The Philosophical Review* 71, no.4 (October 1962): 494. Erişim 14 July 2024. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2183461>.

⁷⁹Carney, “Cogito, Ergo Sum and Sum Res Cogitans”, 495.

⁸⁰Carney, “Cogito, Ergo Sum and Sum Res Cogitans”, 495.

⁸¹Carney, “Cogito, Ergo Sum and Sum Res Cogitans”, 495.

(sum res cogitans)"ın "Düşünüyorum öyleyse varım (Cogito ergo sum)"dan hızlı bir şekilde çıkarımı söz konusu değildir.⁸²

Carney'in yorumlarına ilişkin olarak öncelikle Descartes'ın fiziki nesnelerin ben kavramına ait olmadıklarını söylemesinin aslında yeni bir tespit içermediği söylenebilir. Zira Descartes, *İkinci Meditasyon*'da, özellikle hayal etme konusunda, "Hatta bu kurguluyorum fiili bile benim yanlış yaptığımı yüzüme vuruyor, çünkü eğer kendimi herhangi bir şey olarak hayal etmiş olsaydım, gerçekten kurgulamış olurum; çünkü hayal etme cisimsel bir şeyin biçiminin, yani imgesinin temasından başka bir şey değildir" diyerek bunun yanında bedene ait olan her şeyin birer düş olduğunu ifade etmektedir.⁸³ Buradan anlaşılacağı üzere kendisini "düşünen bir şey" olarak tanımlayan Descartes için "ben" hayal edilemez çünkü şekli olan yani cisimsel bir şey değildir. Ancak Descartes'ın söyledikleri bununla sınırlı değildir. Descartes'ın, "ben"i hakkında *İkinci Meditasyon*'da hiç de aceleyle bulmadığı ve ısrarla vurguladığı husus "düşünce"dir. Düşünce ki fiziki nesneler bile onunla bir şekilde ilintilidir. Bunu Descartes *İkinci Meditasyon*'da şu sözlerle vurgulamaktadır:

Ben her zaman uykuda olsam bile ve beni yaratan elinden geldiğince benimle oynuyor olsa bile, burada benim varolmamın doğruluğu kadar doğru olmayacak bir şey var mı? Hiçbiri benim düşüncemden ayrılabilir mi? Hiçbirinin benden ayrı söylenebilir mi? Çünkü kuşku duyanın, anlayanın, isteyen bizzat ben olduğum o kadar açık ki, bunu daha da açık bir şekilde anlatacak başka bir şeye gerek yok. Ayrıca hayal kuran ve ben aynı kişiyiz. Çünkü yukarıdaki varsayımın gereği hayal edilen şeylerin hiçbiri gerçek olmasa bile, yine de hayal kurma yetisi gerçekten vardır ve benim düşüncemin bir parçasını oluşturur. Son olarak hissedenden, yani cisimsel şeyleri duyular aracılığıyla algılayan yine benim. Örneğin şimdi bir ışık görüyorum, bir ses işitiyorum, sıcaklığı hissediyorum. Yine kesin görüyorum gibiyim, işitiyorum ve ısınıyorum gibiyim. Bu sahte olamaz; bu tam manasıyla benim doğamdaki hissetme denen şey ve bu tam manasıyla düşünmekten başka bir şey değil.⁸⁴

Descartes'ın sözlerinden anlaşılacağı üzere, "düşünen ben"in, cisimsel şeylere ait olan herhangi bir şeye ait olmasa da "düşünce" ile onları anladığını ifade etmektedir. Fiziki dünyayı düşünce ile anlayan "ben", bu anlamda zaten varlığını tasdik etmektedir. Burada Carney'in bilince dair bir eylemin özne gerektirmediği yönündeki düşüncesi, analitik felsefenin "deneyimleyen özne" kavramını reddetmesinin tipik bir başka örneğini oluşturur. Fakat bunun analitik düşüncenin bir ön kabulü olduğunu hatırlatmamız gerekmektedir. Kartezyen düşünce için ise ortada bir eylem varsa, bu eylemi gerçekleştiren bir özne olması gerektiği kabulü vardır. Yürüme eyleminde eğer rüyadaysak, yürüeyebilen bir bedenimizin bile olmadığını varsayarak ortada böyle bir eylemin olmadığını söyleyebiliriz. Bunun yanında "düşünme" edimi ister bir mesele üzerine olsun ister bir eylem üzerine olsun, zihnimizde bunu deneyimlediğimizi yadsıyamayız. Belki kullanılan dilin sınırlılığından dolayı "düşünüyorum öyleyse varım (Cogito ergo sum)" demek zorunda kalan Descartes için "öyleyse (ergo)"nin aslında gerekli olmadığını "düşünen ben"in zaten var olduğunu bunun tersini söylemenin yani "Var değilim" demenin ağızdan çıktığı anda kendi kendini çürüteceği aşıkardır. Bu sebeple "Düşünüyorum, bu zaten var olmam demektir" gibi bir ifadede bulunsak ifademizde yine "bu zaten" gibi bağlayıcı kelimeleri kullanmaya ihtiyaç duyduğumuzu göstermektedir.⁸⁵ Bu sebeplerden ötürü, *Cogito* argümanının "performans" yönü olduğunu söyleyebiliriz

⁸²Carney, "Cogito, Ergo Sum and Sum Res Cogitans", 492. Descartes'ın *Cogito ergo sum* argümanının kıyas olup olmadığına dair tartışmalarda, Margaret Wilson da Descartes'ın söylemlerinden argümanın bir kıyas olmadığını ancak kıyas olmamasının bir hakikati diğerinden çıkarsamanın olmadığı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Wilson'a göre Descartes'ın, hakikatlerimizi tikel örneklerden genel prensiplere ulaşarak çıkardığımızı düşündüğünden, "Her düşünen şey vardır" gibi bir genel önermeden "Düşünüyorum öyleyse varım" şeklinde bir kıyas modelini kabul etmemektedir. Wilson, bunun yerine Descartes'ın "Eğer düşünüyorsam, varım" şeklindeki önermeden hareket ettiğini ve bunu "Her düşünen şey vardır" genel ilkesini bilmeden de bilebileceğimizi ki Wilson bunu Locke'un söyleyebileceğini belirtirken diğer taraftan "Eğer düşünüyorsam, varım" hakikatinin "Her düşünen şey vardır" genel ilkesinden çok da bağımsız olmayabileceğine dair Leibnizci yaklaşımın da düşünülebileceğini belirtir. Bu konudaki karışıklığın önüne geçilmesinin mümkün olmadığını düşünen Wilson'nın bu konudaki analizleri için bkz.; Wilson, *Descartes*, 50-51.

⁸³Descartes, *Meditasyonlar*, 38.

⁸⁴Descartes, *Meditasyonlar*, 39-40.

⁸⁵Kenny'nin de işaret ettiği üzere, Descartes, "Cogito ergo sum"da sonucu ifade ederken "ego" (ben) zamirini Latince'de gerekmediği halde defalarca vurgularken, öncülde böyle bir vurgulamaya ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü, Kenny'e göre, "Düşünüyorum" önermesinde kimin düşündüğü bellidir. Kenny, Descartes'ın "düşünce"yi de doğal ışıkla bildiği ve bu düşüncenin bir özneye ait olması gerektiğini düşündüğü ifade ederken, buradaki "ego" yani ben'in kullanımının sadece gramatik bir kullanımın ötesinde olduğunun altını çizmektedir. Bkz., Kenny, *Descartes*, 59-60.

ancak yukarıda göstermeye çalıştığımız üzere Hintikka'nın benzettiği örnekler oldukça zayıftır. Çünkü bilinç sahibi bir zihnin düşünme deneyimi kurgusal örneklerle karşılaştırıldığında bizce oldukça biricik bir yere sahiptir. Descartes da *İkinci Meditasyon*'da da vurguladığı üzere kendi beni hakkında şüphe edilemez bir husus olarak düşünmeyi bulmuştur.

Descartes'in *Cogito* argümanının çıkarım olduğunu düşünemez miyiz? Descartes'in *Cogito ergo sum* ifadesindeki "ergo" (öyleyse) kullanımı nedeniyle bunun bir çıkarım görüntüsü verdiği ve öyle anlaşıldığını söylemiştik. Descartes'in *Cogito* argümanının çıkarım olup olmadığı konusunda Harry Frankfurt'un yorumlarına başvurmamız yerinde olur. Frankfurt'a göre Descartes'in *İkinci Meditasyon*'da söylediği "Eğer kendimi bir şeye inandırmışsam demek ki varım" ifadesinin "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesinin geçmiş zaman kipi olarak yer bulmaktadır.⁸⁶ Çıkarım konusunda ise Hintikka'nın *Cogito* ile ilişkilendirdiği paragrafta, ilk cümlelerde, "Ama daha demin hiçbir duyumun ya da bir bedenimin olmadığını söyledim. Doğrusu kalakaldım, çünkü bundan ne çıkacak ki?" derken Descartes'in kendisi henüz kayıptır ve varlığı ile düşünce arasında henüz bir ilişki kuramamıştır ancak yine de çıkarılacak bir şey aramaktadır. Frankfurt'a göre bundan sonraki cümlelerde mesela "Çünkü kendimi bir şeye inandırmışsam demek ki varım" ve *İkinci Meditasyon*'un sonlarında söylediği "Çünkü ben bal mumunu gördüğüm için onun mevcut olduğu yargısına varıyorsam, onu gören ben olduğuma göre, bu benim de mevcut olduğum gerçeğini bir kez daha açıklıyor" ifadeleri Descartes'in varlığını bir çıkarım olarak ele aldığını desteklemektedir.⁸⁷ Hatta Frankfurt'a ekleme yapmak gerekirse *İkinci Meditasyon*'un devamında benzer şekilde "Aynı şekilde ben bal mumuna dokunduğum için onun varolduğuna hükmediyorsam, sonuç yine aynı olur; yani benim varolduğum sonucu; bal mumunu hayal ettiğim için ya da başka bir nedenden ötürü onun varolduğuna hükmediyorsam sonuç yine değişmez" diyerek varolduğunu farklı yetilerle bir sonuç olarak tekrar tekrar vurgulamaktadır. Bunun yanında Descartes, *Cogito* argümanının bir kıyas olmadığını *İkinci İtirazlara Cevap*'ta şu şekilde ifade etmektedir:

Ne zaman biri "Düşünüyorum öyleyse benim ya da ben varım" dese, o varlığını bir kıyas yoluyla elde edilen düşünceden çıkarmış olmaz, fakat onu, zihnin basit bir görüşüyle tartışmasız olarak anlar. Eğer onu bir kıyas yoluyla çıkarsaydı, "Her düşünen şey vardır" esas önermesinin bilgisine önceden sahip olması gerektiği aşıkardır; halbuki gerçekte kendi durumunda deneyimden öğrendiği üzere varolmadan düşünebileceği imkansızdır. Tekiller hakkındaki bilgimiz temelinde genel önermelerimizi inşa etmek zihnimizin doğası gereğidir (CSM II 100).⁸⁸

Frankfurt, Hintikka'nın bu paragrafı kanıt olarak göstererek Descartes'in "var olduğunu (sum)" bir çıkarım yoluyla kabul etmediği şeklinde yorumladığını, ancak bu yorumun yanlış olduğunu; Descartes'in *cogito* argümanının bir çıkarım değil, bir kıyas olduğunu reddettiğini belirtmektedir. Frankfurt, Hintikka'nın Descartes'in "varoluşunun tartışmasız (self-evident)" olduğu yönündeki yoruma katılmadığını ve Descartes'in sözünü ettiği "basit zihin görüşü"nü, "varoluşunu" görüsel olarak kavramanın bir kanıtı olarak göstermek istediğini belirtmektedir. Frankfurt, Hintikka'nın Descartes'in metnini yanlış okuduğunu, *Cogito* argümanının "performatif" niteliğini de doğru tespit edemediğini ve ayrıca Descartes'in bir çıkarımda bulunduğuna dair birçok metinsel kanıt bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Frankfurt'un, Hintikka'ya dair tüm eleştirilerini burada vermek amacımız değildir. Frankfurt'un yorumunun asıl özgünlüğü ise Descartes'in *Cogito* argümanının nasıl çıkarım olabileceğine dairdir ki şimdi bu yoruma değinmek yerinde olacaktır.

Frankfurt, *İkinci Meditasyon*'da, "Varım (sum)"ın "*Cogito* (Düşünüyorum)"dan çıkarılabilecek uygun argümanın bulunduğunu ancak bunun Descartes tarafından göz önüne alınmadığını belirtmektedir. Frankfurt'a göre Descartes ilk olarak varlığını aldatılıyor olabileceğine bağlı kılarken, daha sonra var olduğunu düşündüğü sürece bu konuda

⁸⁶Harry G. Frankfurt, "Descartes's Discussion of His Existence In the Second Meditation", *The Philosophical Review* 75, no.3 (July 1966): 334. Erişim 19 January 2024. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2183145>.

⁸⁷Frankfurt, "Descartes's Discussion of His Existence In the Second Meditation", 337.

⁸⁸Descartes, *Meditations on First Philosophy*, 68. Burada bize göre Descartes, "Her düşünen şey vardır" önermesinin bilgisine sahip olmadığını söyleyip *Cogito* argümanını kıyas olarak kabul etmemesi yerindedir. Hintikka, bize göre, "Her düşünen şey vardır" önermesini doğru kabul ettiği içindir ki "Hamlet çok şey düşündü. O halde Hamlet vardı" şeklinde hatalı bir kıyas geliştirerek *Cogito* argümanı ile karşılaştırmıştır.

⁸⁹Frankfurt, "Descartes's Discussion of His Existence In the Second Meditation", 338-339.

aldatılamayacağını söylerken, düşünüyor olup olmadığı konusunda aldatılamayacağına dair bir şey söylememektedir. Dolayısıyla, Frankfurt'a göre Descartes'ın tek derdi kötü niyetli cinin kendisinin varlığına dair inancı yıkamayacağını göstermektedir. Ancak, Frankfurt açısından, *İkinci Meditasyon*'da, Descartes'ın argümanının hiçbir yerinde *Cogito*'nun şüphe edilemeyeceğine dair bir görüş bulunmamaktadır. Frankfurt, Descartes'ın Gassendi'ye *Cogito*'nun şüphesizliğine dair söyledikleri bir tarafta, *İkinci Meditasyon*'da, *Cogito*'nun "sum"ın şüphesizliğini göstermede bir rolünün olmadığını düşünmektedir. Frankfurt'un yorumlarından anlaşıldığı üzere, *İkinci Meditasyon*'da Descartes'ın amacı, varolduğunu düşünüyor olduğundan çıkarmak değildir. Frankfurt'a göre Descartes'ın varolduğu, "Bir şey düşünmüş olmasından", "varolduğuna inandığı sürece" ve "varolduğuna dair inancını göz önüne aldıkça" gibi ifadeler temelinde çıkarım olarak düşünülebilir. Dahası, Frankfurt, *Hakikatin Araştırılması* adlı eserinde Descartes'ın varolduğunu, "Bir şeyden şüphe ediyor" önermesinden çıkarımda bulunduğuna işaret etmektedir.⁹⁰ Frankfurt'a göre bu çıkarımların hepsi meşrurdur ancak hepsi eşit derecede Descartes'ın esas amacına hizmet etmemektedir. Bunların en genelini *Cogito* olduğunu söyleyen Frankfurt'a göre diğerleri mesela şüphe ediyor olmak, aldatılmak, birinin varolduğunu düşünmek, düşünme durumları olmaları bakımından *Cogito*'yu desteklerken, onların *Cogito* gibi her yerden olma dolayısıyla onun tarafından gerektirilme durumu yoktur. Frankfurt bunu, kişinin bazı durumlarda ne varlığından ne de varolduğunu düşündüğünün farkına varabileceğini ve bu durumlarda "Varım"ın diğer önermelerden çıkarsanamayacağını bunun yanında "Varım"ın ifade edilebilmesinin belli bir farkındalığı ve makuliyeti gerektirdiğinin altını çizmektedir.⁹¹

Cogito argümanının çıkarım olup olmadığı konusunda farklı bir yorum geliştirenlerden biri de Edwin Curley'dir. Curley, Descartes'ın *İkinci Meditasyon*'da, *Yöntem Üzerine Konuşma*'daki "Düşünüyorum öyleyse varım" formülasyonunu kullanmadığını hatırlatarak, onun "O halde her şeyi yeterince gözden geçirdikten sonra şu önermeyi, yani *Benim, öyleyse varım*, önermesini ne zaman dile getirsem ya da zihnimden geçirsem, bunun zorunlu olarak doğru olduğunu kabul etmeliyim"⁹² demesiyle birçok kişinin Descartes'ın varlığının kesinliğini tıpkı *Akılın Yöntemi İçin Kurallar*'da olduğu gibi görüsel olarak ortaya koyduğunu düşünmesine yol açtığını belirtmektedir. Curley'e göre *Yöntem Üzerine Konuşma*'da çıkarım olan *Cogito*, *Akılın Yöntemi İçin Kurallar* ve *Meditasyonlar*'da görüsel olup farklı paragraflarda çıkarım veya görüsel durumu destekleyebilecek ifadeler olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Descartes'ın *Cogito* argümanının hem çıkarım hem de görüsel olduğunu düşünen Curley, bunun yanında Descartes'ın *Akılın Yöntemi İçin Kurallar* eserinden sonraki yazılarında görüden konuşmaktan kaçındığını da hemen eklemektedir. Curley, bunun nedeninin, Descartes'ın varsayımsal olarak hatasız olarak gördüğü zihinsel yeteneği dışında başka bir şeye dayanmak istememesidir. Curley'e göre "Varım" önermesi hem bir "ilk prensip"tir ki Descartes onu doğruluğunu bir argümanın sonucu olmadan kabul etmektedir, hem de bu önerme bir çıkarım sonucudur öyle ki bu çıkarımın önermesi şüphe etmek için temel oluşturacak herhangi bir hipotezin önermesidir. Curley, burada "hipotez" ile "Düşünüyorum" önermesinin Descartes tarafından temellendirilmesi zorunlu olmadığını göstermek için kullandığını ifade etmektedir.⁹³

Curley'in Descartes'ın *Cogito* argümanına yönelik bir diğer dikkat çekmemiz gereken yorumu da *Cogito*'nun farklı eserlerindeki ele alınış biçimine dairdir. Curley'in ifade ettiği üzere Descartes, popüler tarzda yazdığı *Yöntem Üzerine Konuşma*'da "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesini açıkça yazıp şüpheciliğini "Düşündüğünü nasıl biliyorsun?" sorusuyla sürdürmeye eğilimliken, daha sistematik olarak kaleme aldığı *Meditasyonlar*'da, "Düşünüyorum öyleyse varım"

⁹⁰Descartes, *Hakikatin Araştırılması* adlı eserinde Poliandre karakteriyle şüphe, düşünce ve varoluşu hakkında şunları ifade etmektedir: "Kendime atfettiğim bütün bu niteliklerden sadece biri incelenmek üzere geriye kalır: düşünce. Ve de bir tek onu kendimden sıyrıp atmamın imkânsız olduğunu görüyorum. Zira, şüphe ettiğim doğru ise, ki öyle olduğundan şüphem yok, düşündüğüm de aynı oranda doğrudur; öyle ya şüphe etmek, düşünmenin bir şekli değilse nedir? Ve sahiden de, şayet düşünüyorsa, şüphe edip etmediğini ne de var olup olmadığını bilebilirdim. Halbuki varım ve var olduğumu da biliyorum; biliyorum, çünkü şüphe ediyorum, yani düşünüyorum. Hatta, bir anlığına düşünmekten kesilmem vaki olsa, aynı zamanda var olmaktan da kesilirim. Böylece, üzerimden sıyrıp da kenara atamayacağım, "ben" dediğim şey olduğunu kesinlikle bildiğim ve de şu anda yanıma endişesi taşımadan tasdik edebileceğim yegâne şey, düşünen bir şey oluşumdur." Bkz. René Descartes, *Hakikatin Araştırılması & Dünya ya da Işık Üzerine İnceleme*, Tercüme Doç. Dr. Atakan Altınörs, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 44-45.

⁹¹Frankfurt, "Descartes's Discussion of His Existence In the Second Meditation", 355-356.

⁹²Descartes, *Meditasyonlar*, 34.

⁹³Edwin Curley, "The Cogito and the Foundations of Knowledge", *The Blackwell Guide to Descartes' Meditations* içinde, edit. Stephen Gaukroger (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 37.

ifadesi açıkça geçmez ama düşünüyor oluşunu kötü niyetli cin hipoteziyle ortaya koymaktadır. “Düşünüyorum”u benzer şekilde ilk ilke olarak alabileceğini söyleyen Curley, bununa “Varım” ilkesini temellendirmekten başka bir şey yapmayacağını düşünmektedir. Ayrıca Curley, Descartes’ın “Düşünüyorum öyleyse varım” ifadesini Mersenne’e yazdığı mektupta Mersenne’nin bu argümanın kıyas olduğuna yönelik bir ifadesi olmamasına rağmen, Descartes’ın bunun bir kıyas olamayacağını, kıyas olsa, “Her düşünen vardır” ilkesine muhtaç olacağını vurguladığını belirtmektedir. Curley, Descartes’ın formel mantığa duyduğu antipatiyi hatırlatarak, onun bazı argümanların formel mantığa uymasa da geçerli olduğu düşüncesine sahip olduğunun altını çizmektedir. Curley’e göre Descartes için *Cogito* argümanında esas fikir bu argümanın düşünce ile varoluş arasındaki ilişki hakkında ileri sürdüğü saf kavramsal iddiadır ki bunu *Felsefenin İlkeleri*’nde açıklamaktadır.⁹⁴

Son olarak, Mehmet Emin Erişirgil’in ifade ettiği üzere Descartes okulda bir takım mantık kuralları öğrenmişti. Fakat bu mantık kurallarına göre çıkarımlarda bulunabilmek için sağlam bir temel, bir dayanak noktası lazımdı. Bu öyle bir dayanak noktası olmalıdır ki kendisinden şüphe edilmesin ve diğer tüm hakikatler ona bağlanabilsin hatta kötü niyetli cin bile onun doğruluğuna gölge düşürmesin. Erişirgil, Descartes’ın şüphede kalma amacında olmadığını hatırlatarak, şüphe ediyor oluşunun düşündüğünü, düşündüğünün de varolduğunu gösterdiği “Düşünüyorum öyle varım (Cogito ergo sum)” onun varlık için dayanak noktası olan ilk ilkesidir.⁹⁵ Curley gibi Erişirgil de Descartes’ın “Düşünüyorum öyleyse varım” argümanının kıyas olduğu şeklinde yorumlanmasına değinerek Descartes’ın çağdaşlarının, “Düşünüyorum öyleyse varım”, “Her düşünen vardır” tümel önermesini gerektirdiğini dolayısıyla Descartes’ı hakikat dayanağını “Her düşünen vardır, ben de düşünüyorum, öyleyse varım” gibi bir kıyasa, bir akıl yürütmeye indirgediklerini belirterek, Descartes’ın iddiasının bir tür bir şeyin yine kendisiyle ispatlanmaya kalkışıldığı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Tabii hemen sonra Erişirgil, *Felsefenin İlkeleri*’nde, Descartes’ın kendi varlığına, önceden varolan herhangi bir hadiseden akıl yürüterek yahut kıyas yardımıyla varmadığını, doğrudan doğruya düşüncesinin ve şuurunun, varlığı apaçık gerektireceğini, yani görüsel (intuitive) çıkarımla, ortaya koyduğunu hatırlatmaktadır.⁹⁶ Peki bunca açıklamaya ya da ifadeye rağmen, neden Descartes’ın *Cogito* argümanının bir kıyas olup olmadığına dair tartışmalar vardır? Bu soruya cevabı Erişirgil şu şekilde vermektedir: “Descartes’ın bu itirazı davet eylemesi, hakikat ilkesi kabul ettiği bu ilkeyi bir kıyas sonucu gibi ifade etmesinde ve iki cümle arasına “öyleyse” (ergo) kelimesini koymasından kaynaklanır. Bu kelime ile bir yanlış anlaşılma meydana vermiştir.”⁹⁷ Bize göre ise “öyleyse”nin kullanımından dolayı kıyas olduğu sonucunu çıkarmaya dair bu yorum tümüyle meseleyi aydınlatmamaktadır. “Öyleyse”nin (ergo) kullanımı *Cogito* argümanının kıyas olmayan bir çıkarım olduğunu daha çok düşündürmektedir ki yukarıda bu durumu Hintikka açısından tartıştık. Diğer taraftan *Cogito*’nun kıyas olduğuna dair bir yanlış anlaşılma olmuş olabilir. Bu yanlış anlaşılma ortadan kaldırmak üzere Descartes’ın kıyas olması için “Her düşünen şey vardır” şeklinde bir büyük öncülün doğru kabul edilmesi gerektiği, bu büyük öncülün ise doğru kabul edilemeyeceğine dair yorumlarını da yukarıda belirtmeye çalıştık. Descartes, *İkinci*

⁹⁴Curley, “The Cogito and the Foundations of Knowledge”, 37-38. Curley ayrıca Burman’ın Descartes’a yönelik eleştirisini de hatırlatmaktadır. Buna göre Descartes’ın *Felsefenin İlkeleri*’ndeki düşünce ve varoluş hakkındaki pasajla *İkinci Yanıtlar*’da verdiği *Cogito*’nun kıyas şekli açık bir çelişki oluşturmaktadır. Burman’a göre Descartes, *Felsefenin İlkeleri*’nde kendi varlığını düşüncesinden çıkaran düşünürün genel ilkeyi kabul ettiğini fakat bunun farkında olmadığını belirtmektedir. Onun kendi varlığını düşüncesinden çıkarması aslında onun keşfettiği düşünce ile varoluş arasındaki genel ilişkidir ki Burman bunu tikellerin bilgisi genel hakikatlerin bilgisini önceler şeklinde ifade etmektedir; bkz. Curley, “The Cogito and the Foundations of Knowledge”, 39 (AT V, 147).

⁹⁵Mehmet Emin Erişirgil, *Descartes ve Kartezyenler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2006), 95-96.

⁹⁶Erişirgil, *Descartes ve Kartezyenler*, 96. Descartes’ın *Cogito ergo sum* argümanının kıyas olmadığına dair Erişirgil ve Curley’in yorumlarına benzer bir yorum da Hegel’de bulunmaktadır. Hegel, Descartes’ın düşüncesinin kendisinden hareket ettiğini, “Düşünüyorum öyleyse varım”da bulunan “ben”in buradaki anlamının özbilincin bireyselliği olmadığını, “düşünce” manasına geldiğini açıklamaktadır. Burada düşüncesinin dolaysız kesinliği olduğunu belirten Hegel, “Düşünüyorum öyleyse varım”ın kıyas olarak düşünülebileceğini ancak kıyas olması durumunda “Tüm düşünenler vardır” şeklinde büyük bir öncülün kabul edilmesi gerektiğinin ve bu durumda “Düşünüyorum öyleyse varım” argümanının dolaysızlığının ortadan kalkacağını Descartes tarafından belirtildiğine işaret ederek, Descartes’ın bu büyük öncülü ortaya atmadığını, gerçekte kökensel olarak “Varım” ilkesi “Düşünüyorum öyleyse varım”dan türetilmektedir. Bu sebeple, Hegel’e göre, “Düşünüyorum öyleyse varım”daki “öyleyse” kıyasın “öyleyse”si değildir. Varlık ve düşünce arasındaki bağ dolaysız bir şekilde ortaya konulmaktadır ve burada varlık ile düşüncesinin özdeşliği söz konusudur. Hegel’e göre Modern Çağın en ilginç düşüncesini oluşturan varlıkla düşüncesinin bu özdeşliği Descartes tarafından daha öte geliştirilmemiştir; o yalnızca bilince dayanmış ve onu şimdilik ön tarafa yerleştirmiştir. Çünkü, der Hegel, “Düşünüyorum”dan farklılıkları geliştirme zorunluluğu Descartes’ta henüz mevcut değildir; kendini tüm belirlenimleri mutlak kesinliğin bu doruk noktasından türetme işine veren ilk kişi Fichte’dir. Bkz. G.W.F. Hegel, *Felsefe Tarihi Orta Çağ Felsefesi ve Modern Felsefe*, çeviren Doğan Barış Kılınç (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021), 212-215.

⁹⁷Erişirgil, *Descartes ve Kartezyenler*, 96.

Meditasyon'da, "Düşünüyorum öyleyse varım" ifadesini açık olarak tekrarlamamış, farklı argümanlarla çıkarım yöntemini kullanarak düşünen ben'i ilk ilke olarak desteklemeye çalışmıştır.

Sonuç ve Yorum

Descartes'ın *Cogito* argümanını özellikle *İkinci Meditasyon* özelinde ele almaya çalıştığımız bu yazımızda, argümanın diğer eserlerden daha farklı ele alındığını söylememiz gerekmektedir. Bu farklılık, Descartes'ın *Cogito* argümanını, özellikle Kenny'nin de tespitiyle, dört alt argümanla ifade etmesiyle görülmektedir. Kenny, *İkinci Meditasyon*'daki *Cogito* argümanının daha farklı bir yorum gerektirdiğini çünkü onu desteklemek için kullanılan argümanların her birinin yoruma ihtiyacı olduğunu da belirtmektedir. Kenny'nin altının çizdiği husus *Cogito* argümanındaki "Ben" in anlamının ne olduğu ve "düşünce"nin şüphesizliği üzerine vurgusudur. Ele aldığımız analitik felsefe geleneğinden bazı düşünürler aslında bu "ben" in sadece gramer açısından kullanılan bir öge, yani zamir olduğunu düşünmektedirler. Ancak Descartes'ın, "bu ben muamması" diyerek onu anlamaya çalıştığını söylemesi meseleyi zamir olmanın ötesine taşımaktadır. Bunun yanında bu araştırmayı yapan ise kendi düşünen zihni yani "Ben" idir ve Descartes bir taraftan bu "Ben" i anlamaya çalışmaktadır. Geach ve Ayer, bu "Ben" i, Descartes tarafından töz olarak alınmasıyla ilintili olarak metafizik olarak görmekte dolayısıyla boş ve gereksiz bulmaktadırlar. Analitik gelenekte bu çok olağan bir kuramsal tercihtir. Onların Descartes'ın hedefleriyle -ki bu hedefler yeni bilim anlayışına temel ilkeler bulmaktır- pek ilgilerinin olmadığını hatırlatmamız gerekmektedir. Kendi felsefi projeleri mantık ve dil düzeyinde şekillenmiştir. Descartes'ın problemleriyle uğraşmalar çünkü zihin felsefesi alanında Descartes'ın ortaya koyduğu problemler (zihin ile anlam, zihin ile yöntem) hala güncelliğini korumaktadır. Dahası "maddi olmayan ego" sorununu aşmaya çalışırlar, ki önermelerin "ego"dan bağımsız olarak doğruluğu savunulabilir. Ayrıca Descartes'ın bu "ego" kullanımını, metafizik bir "ben" i desteklemek için kullandığını düşünmektedirler. Fakat bir şeyin metafizik bir mesele diye anlamsız olması gerektiği gibi *Cogito* argümanındaki "Ben" in tamamıyla oyun dışı kalması bizce *Cogito*'yu deneyimleyen tamamıyla yok saymak olur ki bu argüman üzerine düşünen ise bu "Ben" in kendisidir. Dahası Descartes, "ben" inin ya da zihnin fiziksel olup olmadığını *Altıncı Meditasyon*'a bıraktığını söylemektedir. Konu takip edildiğinde şu görülüyor ki mesele *Cogito ergo sum* ifadesinin çıkarım olup olmadığı sorusuna bağlanmaktadır.

Cogito'nun çıkarım olup olmadığına dair meselede tartışmalı isimse Hintikka'dır ki kendisi *Cogito*'nun bir çıkarım değil performans olduğunu düşünmektedir. Hintikka, Descartes'ın *Cogito ergo sum*'un kıyas olmadığına dair sözlerini yanlış anlamış gözükmektedir. *Cogito*'nun performans karakterinde olduğu bizce de doğrudur ancak Hintikka'nın verdiği örnekler zayıftırlar. Hamlet örneğinde Hintikka, kurgusal bir karakterin düşünüyor oluşundan onun varlığını çıkartmaktadır ki bu geçerli bir argüman olarak durmamaktadır. Homeros örneğinde ise safsata tipinde bir argümanı *Cogito* argümanı ile eşdeğer tutmaktadır. Hintikka'nın *Cogito* argümanında kullanılan "ergo" (öyleyse) kullanımı nede niyle çıkarımın geçersiz olduğuna dair bir kabulü var gibi görünmektedir ancak "ergo" kullanılıyor diye bir çıkarımın geçersiz olması gerekmez. Öyle görünüyor ki Hintikka'nın kendisi kıyas yapmakta ancak verdiği örneklerde ikna edici olamamaktadır. *İkinci Meditasyon*'da Descartes'ın doğrudan "Benim, ben varım"ı doğru kabul etmesi, kendi varlığını *Cogito*'ya dayandırmadan ele alması bunun yanında düşünce ile varlığı arasında ilişkiyi keşfetmesi onun bize göre görüsel performans yönünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Frankfurt'un, Descartes'ın, *İkinci Meditasyon*'da, *Cogito*'nun, yani düşünüyorum, ilkesinin üzerine gitmediği, "Varım"ı desteklemeye çalıştığını söylemesi önemlidir. Bunun yanında Frankfurt'un, *Cogito*'nun çıkarım olduğuna dair Descartes'ın ifadelerini göstermesi de yerindedir. Curley'in ifade ettiği gibi Descartes'ın farklı eserlerinde farklı yaklaşımda bulunduğu doğrudur ancak asıl nedeni açıklamamaktadır. Özellikle Erişirgil'in de işaret ettiği gibi Descartes, Mersenne'e mektubunda *Cogito*'nun kıyas olmadığını özellikle açıklamıştır. "Ergo" kelimesini kullanması ifadenin bir kıyas gibi anlaşılmasına sebebiyet vermiş olabilir. Ancak bu daha çok çıkarım olup olmadığına yönelik tartışmaları daha kendi döneminde başlatmıştır ki bunu "Giriş" bölümünde *İtirazlar-Cevaplar* ekseninde ele almaya çalıştık. Bize göre *Cogito* argümanı, Descartes *İkinci Meditasyon*'da kullandığı haliyle, hem çıkarımdır ki çıkarım onun için tümdengelimdir, hem de performans karakteri taşımaktadır ki bu onun görüsel yönünü göstermektedir. Kısaca, bize göre o, görüş yöntemini performans işlevinde kullanmaktadır. Kendi ben'ini de "benim, ben

varım, bu kesin” dediği için doğrudan doğru kabul etmesi bakımından çıkarım olarak değil, görüsel, yani performans, olarak kabul etmektedir. Kendi ben'ini de kullanmaya bizce hakkı da vardır çünkü sağlam bir temel arayan “ben” olarak, düşünceyi deneyimleyen kendisidir. Bazı Analitik filozofların, ben'in deneyimi hakkında emin olamayacağımız düşüncesi, diğer algı ve öznesiz olabileceği iddia edilen düşüncelerin kökeni ve nasıl doğruluklarından emin olabileceğimiz sorusundan kaçamıyor görünmekte ve bizce bilinemezliği desteklemektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Ali Sertan Beşer
Author Details	¹ Trakya Üniversitesi, Balkan Yerleşkesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Edirne, Türkiye
	0000-0002-3859-070X besersertan@gmail.com

Kaynakça | References

- Ayer, A. J. “Cogito, Ergo Sum”. *Oxford University Press* 14, no.2 (December 1953): 27-31. Erişim 19 January 2024. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/3326309>.
- Ayer, A. J. *Language, Truth and Logic*. London: Penguin Books, 1971.
- Brandhorst, Kurt. *Descartes' Meditations on First Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.
- Carney, James D. “Cogito, Ergo Sum and Sum Res Cogitans”. *The Philosophical Review* 71, no.4 (October 1962): 492-496. Erişim 14 July 2024. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2183461>.
- Cevizci, Ahmet. “Analitik Felsefe”. *Büyük Felsefe Sözlüğü*: 111-113. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cottingham, John. *Descartes Sözlüğü*. Çevirenler Bülent Gözkan, Necati Ilgicioğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya. İstanbul: Doruk Yayınları, 2002.
- Curley, Edwin. “The Cogito and the Foundations of Knowledge”. *The Blackwell Guide to Descartes' Meditations*. Edited by Stephen Gaukroger, 30-47. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Çelik, Sara. *Analitik Felsefe*. Ankara: Retro Yayın, 2021.
- Descartes, René. *Aklın Yöntemi İçin Kurallar*. Çeviren Engin Sunar. İstanbul: Say, 2016.
- Descartes, René. *Felsefenin İlkeleri*. Çeviren Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları, 2001.
- Descartes, René. *Hakikatin Araştırılması & Dünya ya da Işık Üzerine İnceleme*. Çeviren Doç. Dr. Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Descartes, René. *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*. Trans. John Cottingham. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Descartes, René. *Meditasyonlar*. Çeviren Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa, 2015.
- Descartes, René. *Regulae ad directionem ingenii* (An Early Manuscript Version), trans. Richard Serjeantson, Michael Edwards. Oxford: Oxford University Press, 2023.
- Descartes, René. *The Philosophical Writings of Descartes*. Translate John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch. New York: Cambridge, 1984.
- Descartes, René. *Yöntem Üzerine Konuşma*. Çeviren Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa, 2015.
- Erişirgil, Mehmet Emin. *Descartes ve Kartezyenler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.
- Foster, John. “Kartezyen Görüşün Kısa Bir Savunusu”. *Zihin: Descartes'tan Yapay Zekâya*. Editör Erhan Demircioğlu. (Ankara: FOL, 2023): 19-38.
- Frankfurt, Harry G. “Descartes's Discussion of His Existence In the Second Meditation”. *The Philosophical Review* 75, no.3 (July 1966): 329-356. Erişim 19 January 2024. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2183145>.
- Geach, Peter. *Mental Acts*. London: Routledge & Kegan Paul, 1957.
- Hegel, G.W.F. *Felsefe Tarihi Orta Çağ Felsefesi ve Modern Felsefe*. Çeviren Doğan Barış Kılınç. İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021.

Hintikka, Jaakko. "Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?". *The Philosophical Review* 71, no.4 (January 1962): 3-32. Erişim 19 December 2023. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2183678>.

Kenny, Anthony. *Descartes A Study of His Philosophy*. New York: Random House, 1968.

Kenny, Anthony. *Modern Felsefenin Yükselişi*. Tercüme Volkan Uzundağ. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

Moore, George Edward. *Felsefenin Temel Problemleri*. Çeviren Ayşe Çevik, Berat Mutluhan Seferoğlu. Ankara: FOL, 2023.

Russell, Bertrand. *History of Western Philosophy*. London: Routledge, 2004.

Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. London & New York: Routledge, 2009.

Schmaltz Tad M., "Seventeenth-century Responses to the Meditations". *The Blackwell Guide to Descartes's Meditations*. Edit. Stephen Gaukroger, 193-203. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

Spinoza, Benedictus. *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler*. Çeviren Çoşkun Şenkaya. Ankara: Dost, 2020.

Timuçin, Afşar. *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*. İstanbul: Bulut, 2015.

Wilson, Margaret Dauler. *Descartes*. New York: Routledge, 2005.

